

Masterscriptie Militaire Geschiedenis

Universiteit van Amsterdam

Militaire Macht en de Status van 'Grote Mogendheid'

De Republiek tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog

Auteur: Erik Kragting, BA BBA

Studentnummer: 10762256

Docenten: prof. dr. H. Amersfoort

prof. dr. W. Klinkert

Inhoudsopgave

Inleiding.....	3
1. Wat was een grote mogendheid? Hoe werd internationale macht gedefinieerd en gemeten?	7
Achtergrond	8
Militaire macht.....	9
Financiën.....	13
Geografie (geopolitiek)	16
Conclusie	18
2. Wat waren de redenen om de Republiek als grote mogendheid te behandelen?	20
Opkomst	20
De Militaire Revolutie en acceptatie.....	21
Financiën.....	24
Geografie (geopolitiek)	26
Het Oude Stelsel	27
Conclusie	31
3. Hoe lagen de allianties rond 1740 en wat zegt dit over de status als grote mogendheid?	33
De Republiek na 1713	33
De Quadrupel Alliantie.....	35
De Poolse Successieoorlog	39
Conclusie	46
4. Wat voor militaire rol speelde de Republiek tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog? Kon het de status van grote mogendheid waarmaken?..	48
Terminologie	48
Begin van de oorlog: Pruisen valt Silezië binnen	49
De Republiek raakt betrokken	51
Nieuw strijdtoneel: de Nederlanden.....	57
Einde van de oorlog: de Vrede van Aken.....	65
Analyse van de Republiek in de Oostenrijkse Successieoorlog.....	68
Conclusie	71
Literatuurlijst	76
Primaire Bronnen	76
Secundaire Literatuur	77

Inleiding

De Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden was tijdens de zeventiende eeuw in de internationale politiek een speler om rekening mee te houden. Nederlandse belangen konden zowel binnen als buiten Europa effectief worden verdedigd en de kleine Republiek kon zich meten met Frankrijk en Groot-Brittannië. Volgens sommige historici begon de periode als grote mogendheid af te brokkelen in 1648¹ toen de onafhankelijkheid van Spanje bevestigd was met de Vrede van Münster en daarmee het doel van de militaire inspanning bereikt was. Anderen stellen dat de Republiek ophield een grote mogendheid te zijn na 1688 (nadat stadhouder Willem III koning werd van Engeland) of na 1713 (na afloop van de Spaanse Successieoorlog).² Een precieze datum waarop het verval werd ingezet is niet aan te wijzen.³

Toch werd de Republiek, ondanks dit verval, door de andere Europese staten ook in de eerste helft van de 18^e eeuw nog gezien als grote mogendheid en daarom actief betrokken in allianties en militaire conflicten. Zo ook tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog (1740-1748).⁴ Officieel wist de Republiek het grootste deel van de oorlog de neutraliteit te bewaren, maar in de laatste jaren kon een actieve rol op het slagveld niet meer worden vermeden. Dit had onder andere te maken met de positie die de Republiek innam in het 'Oude Stelsel', de alliantie tussen Groot-Brittannië, Oostenrijk en de Republiek. Door de gezamenlijke verantwoordelijkheid voor de verdediging van de Oostenrijkse Nederlanden ten opzichte van Frankrijk was het onmogelijk de Republiek te negeren in internationale (militaire) aangelegenheden. Volgens Van Nimwegen raakte de Republiek de positie van grote mogendheid pas kwijt toen de Barrière

---

¹ G. van Benthem van den Bergh, 'Balance of Power, History of', in: Smelser, Neil J. & Baltes, Paul B. (eds.), *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences* (Oxford 2001) 1036-1039.

² J. Aalbers, *De Republiek en de vrede van Europa. De buitenlandse politiek van de Republiek der Verenigde Nederlanden na de vrede van Utrecht (1713), voornamelijk gedurende de jaren 1720-1733, I, Achtergronden en algemene aspecten* (Groningen 1980) 1.

³ Maarten Prak, *The Dutch Republic in the Seventeenth Century* (Cambridge 2005) 263.

⁴ Zie: Olaf van Nimwegen, *De Republiek der Verenigde Nederlanden als Grote Mogendheid. Buitenlandse Politiek en Oorlogvoering in de Eerste Helft van de Achttiende Eeuw en in het Bijzonder tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog (1740-1748)* (Amsterdam, 2002).

in de Zuidelijke Nederlanden verloren was gegaan na 1748.⁵ In de jaren daarvoor was er volgens hem nog aangetoond dat er nog voldoende financiële (en daarmee militaire) middelen voorhanden waren. De oorlog verliep echter teleurstellend en de Franse opmars kon niet gestuit worden, met als mogelijk dieptepunt de val van Bergen op Zoom. Toch werd de Republiek nog steeds behandeld als grote mogendheid, terwijl een opkomende staat als Pruisen, met een vergelijkbaar, maar meer succesvol leger, niet als zodanig werd getypeerd.⁶ Hoe kon het dat het algemene beeld van een in verval zijnde Republiek blijkbaar geen grote gevolgen had voor de internationaal-militaire status (in ieder geval qua imago) tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog?

De literatuur over de Nederlandse internationaal-militaire status tijdens de achttiende eeuw is niet bijzonder omvangrijk. Het eerder genoemde boek van Van Nimwegen vormt een van de belangrijkste werken wat betreft deze periode. Het werk van Aalbers⁷ bevat uitgebreide informatie over de buitenlandse politiek van de Republiek tot 1733, maar het tweede deel is nooit voltooid, waardoor de studie incompleet is. In de belangrijkste overzichtswerken over de Oostenrijkse Successieoorlog⁸ ligt de focus met name op de strijd in West-Europa tussen Frankrijk enerzijds en Oostenrijk en Groot-Brittannië anderzijds, net als op de oorlogen in Centraal en Zuid-Europa. De Republiek wordt hierin slechts terloops genoemd, waarbij het meer op een figurant lijkt dan op een partij die ongeveer honderdduizend manschappen inzette om voor het eigen voortbestaan te vechten. Mede daarom is ervoor gekozen om de Republiek tijdens en voorafgaand aan de Oostenrijkse Successieoorlog centraal te stellen. De Oostenrijkse Successieoorlog is ook gekozen omdat dit conflict precies halverwege ligt in de vermeende neergang van de Republiek, waarbij de Spaanse Successieoorlog (1702-1713) wordt gezien als het toppunt van Nederlandse militaire macht en de overgang naar de Bataafse Republiek in 1795 als de ondergang. Vooral door het boek van Van Nimwegen is er discussie ontstaan

---

⁵ Van Nimwegen, *De Republiek als Grote Mogendheid*, 397-401.

⁶ *Ibidem*, 390.

⁷ Zie voetnoot 2.

⁸ Reed Browning, *The War of the Austrian Succession* (New York 1993); M.S. Anderson, *The War of the Austrian Succession 1740-1748* (Londen 1995).

over de vraag of de Republiek na 1713 en vooral tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog nog tot de grote mogendheden gerekend kan worden. Omdat er dus geen overeenstemming bestaat over dit vraagstuk vormt de Oostenrijkse Successieoorlog een interessante casus om uit te zoeken wat de invloed is van militaire macht op de internationale status van een mogendheid. Daarnaast vormt deze casus een goed voorbeeld om aan te tonen wat een oorlog kan doen met de status die een staat (in dit geval de Republiek) bezit binnen een internationale gemeenschap. De Oostenrijkse Successieoorlog vormde een tussentijdse toets, waarin de Republiek kon bewijzen wat het waard was.

Het doel van deze scriptie is daarmee tweeledig. Er zal onderzocht worden wat de invloed is van militaire macht op de status van 'grote mogendheid', waarbij de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden als voorbeeld wordt gesteld. Vervolgens zal gekeken worden naar het vraagstuk of de Republiek tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog nog onder de grote mogendheden gerekend zou kunnen worden. Om dit goed te kunnen onderzoeken zal er eerst gekeken moeten worden naar wat er precies bedoeld wordt met de term 'grote mogendheid' en hoe internationale macht precies wordt gemeten.

Er zijn vele werken verschenen wat betreft de opkomst en het verval van staten of rijken binnen een bepaalde regio, waarbij over het algemeen bepaalde gebeurtenissen worden aangewezen om aan te duiden wanneer een staat toetrad tot de grote mogendheden of juist afzakt naar een tweederangs status. Een duidelijke definitie van wat een grote mogendheid precies is ontbreekt echter dikwijls (onder andere bij Van Nimwegen), net als de focus op een bepaalde periode of op een bepaald gebied of een enkele staat. Goede voorbeelden van zulke studies zijn bijvoorbeeld het werk van McKay en Scott⁹ en Kennedy¹⁰. Levy¹¹ probeert daarentegen wel te definiëren wat een grote mogendheid nou 'groot' maakt, maar zijn werk is meer gebaseerd op kwantitatieve gegevens dan op klassiek historisch onderzoek. Deze werken

---

⁹ Derek McKay, H.M. Scott, *The Rise of the Great Powers 1648-1715* (Londen 1983).

¹⁰ Paul Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Powers. Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000* (New York 1987).

¹¹ Jack S. Levy, *War in the Modern Great Power System, 1495-1975* (Lexington 1983).

zullen echter wel de aanzet vormen om tot een goede definitie van een grote mogendheid te komen.

Nadat dit in hoofdstuk 1 is gedaan, zal in het tweede hoofdstuk deze theorie worden toegepast op de Republiek in de periode van het ontstaan tot het begin van de Oostenrijkse Successieoorlog. Vervolgens zal in hoofdstuk 3 worden ingezoomd op de periode 1713-1740, waarbij gekeken zal worden naar het aandeel van de Republiek in de allianties waarin het in deze periode actief was. Hierbij zal de vraag centraal staan wat dit zegt over de internationale status van de Republiek op dat moment. In het vierde hoofdstuk zal de rol van de Republiek in de Oostenrijkse Successieoorlog worden onderzocht. Hierbij zal worden gekeken of de Republiek de positie als grote mogendheid kon waarmaken.

1. Wat was een grote mogendheid? Hoe werd internationale macht gedefinieerd en gemeten?

Gedurende de moderne geschiedenis zijn er voortdurend staten geweest die ten opzichte van andere staten in de omgeving een bepaald voordeel bezaten. Hierbij moet gedacht worden aan een gunstige ligging ten opzichte van bijvoorbeeld rivieren, zeer vruchtbaar land waardoor de bevolking gemakkelijk kon groeien, of een voorsprong in de wetenschap en techniek. Door een of meerdere van deze voordelen kregen deze staten een overheersende rol in het statensysteem. Naarmate de tijd vorderde, ontwikkelde de techniek zich verder en globaliseerde de wereld, waardoor welvarende staten in Europa door middel van kolonisatie elders op de planeet nieuwe bronnen van inkomsten en macht konden aanboren. Hierdoor kon de ongelijkheid groeien en werden minder machtige staten overvleugeld of zelfs verwijderd van de landkaart, zoals Polen aan het einde van de achttiende eeuw. Voordat de in de inleiding gestelde hoofdvraag beantwoord kan worden is het belangrijk om eerst te gaan kijken wat tijdens de achttiende eeuw precies bedoeld werd met het begrip 'grote mogendheid'.

In de literatuur wordt de term veelvuldig gebruikt, zonder dat er expliciet een uitleg wordt gegeven over de betekenis ervan. Voor bepaalde periodes in de geschiedenis lijkt het alsof het volstrekt logisch is dat de ene staat wel als grote mogendheid wordt beschouwd en anderen juist niet. Voorbeelden hiervan zijn Spanje tijdens de zestiende eeuw of Frankrijk gedurende een groot deel van de zeventiende en achttiende eeuw. Voor andere staten, zoals bijvoorbeeld Italië in de negentiende eeuw, is het echter al een stuk minder duidelijk of het land onder de grote mogendheden geschaard kan worden. Veel historici gebruiken zeer specifieke data om aan te geven wanneer een staat tot de grote mogendheden ging behoren en wanneer deze status niet meer van toepassing was. Het concept van de grote mogendheid wordt hierbij vaak als een gegeven beschouwd, in plaats van dat er een duidelijk gedefinieerde theorie aan ten grondslag ligt.¹² In dit hoofdstuk zal daarom eerst het concept en de achterliggende theorie van de grote mogendheid worden onderzocht, voordat de term in de verdere hoofdstukken zal worden toegepast. Wat is een grote mogendheid? En hoe werd

---

¹² Jack S. Levy, *War in the Modern Great Power System, 1495-1975* (Lexington 1983) 10-11.

internationale macht gedefinieerd en gemeten? Het zal hierbij gaan om het concept zoals dat wordt toegepast in meerdere eeuwen. In de voorbeelden zal de focus liggen op de achttiende eeuw, maar waar nodig zullen ook andere periodes worden aangehaald. Het hoofdstuk zal beginnen met enige achtergrondinformatie over de terminologie, waarna in de paragrafen daarna in zal worden gegaan op belangrijke thema's die veelvuldig voorkomen in de literatuur over de definiëring, opkomst en het verval van grote mogendheden, namelijk militaire macht en oorlogvoering, financiën en geografie (geopolitiek).

Achtergrond

In onderzoek naar grote mogendheden wordt meestal gekeken naar de toonaangevende of leidende staten binnen een statensysteem. Hierbij wordt echter direct de aanname gedaan dat zo'n systeem bestaat en dat bepaalde staten een leidende rol hierin vervulden en daarmee dus in aanmerking zouden komen voor de titel van grote mogendheid. Er dient gekeken te worden naar alle staten in het gehele systeem en naar de onderlinge verhoudingen tussen al die staten om tot zo'n oordeel te kunnen komen.

Eerst zullen we vast moeten stellen of er een statensysteem in werking was. Een statensysteem bestaat uit een aantal onafhankelijke politieke organisaties die ieder soeverein over een eigen grondgebied heersen. Tussen deze soevereine staten bestaat frequent diplomatiek contact met betrekking tot internationale aangelegenheden. Voor West-Europa geldt dat zo'n systeem al vanaf het einde van de vijftiende eeuw in ontwikkeling was en dat het met de verdragen van Westfalen van 1648 voor het eerst een officieel en juridisch karakter kreeg.¹³ Over deze data wordt onder historici nog gediscussieerd, maar er mag van worden uitgegaan dat er in de periode waar dit onderzoek vooral over gaat, namelijk de tijd van de Oostenrijkse Successieoorlog, zo'n statensysteem bestond.

In de officiële documenten (internationale verdragen of correspondentie) werd de term 'grote mogendheid' in de eeuwen voorafgaand aan de achttiende eeuw

---

¹³ Levy, *War in the Modern Great Power System*, 19-20.

slechts sporadisch gebruikt. De betekenis was in die tijd ook anders dan in de huidige literatuur. Met een grote mogendheid werd vaak een staat aangeduid die weldegelijk meetelde in de internationale aangelegenheden, maar toch een mindere status bezat dan de (grote) koninkrijken. Goede voorbeelden hiervan zijn Venetië, maar vooral de Nederlandse Republiek. Deze staat werd niet geleid door een koninklijke familie en behoorde daarmee in de diplomatieke etiquette niet tot de elite. Gezien de economische en militaire staat van dienst werd de Republiek echter wel hoog aangeslagen en werd daarom als 'grote mogendheid' aangeduid. De term was dus een erkenning (of schatting) van de status op basis van wat er was bereikt, maar ook een herinnering aan het gebrek aan koninklijke macht en grandeur. Pas vanaf de tweede helft van de achttiende eeuw ging de term grote mogendheid gebruikt worden om een waardeoordeel te vellen over de verschillende staten en hen op basis van dat oordeel te rangschikken naar invloed en mogelijkheden (militair, financieel etc.) ten opzichte van anderen.¹⁴ Dit werd en wordt gedaan door naar een aantal criteria te kijken, welke in de volgende paragrafen zullen worden besproken.

Militaire macht

Een van de belangrijkste thema's in het rangschikken van mogendheden is de militaire macht die een staat op een bepaald moment tot zijn beschikking heeft staan. Hierbij wordt vooral gekeken naar de militaire kracht ten opzichte van de andere spelers in het internationale systeem. De meest simpele vorm hiervan is het tellen van het aantal manschappen die een staat ter beschikking heeft. Dit brengt echter een aantal problemen met zich mee omdat in de vroegmoderne tijd de omvang van legers nogal aan schommelingen onderhevig was en het staande leger (laat staan een nationaal leger) nog in opkomst was. De schommelingen in legeromvang hadden nog een andere reden. In de zeventiende-eeuwse Republiek had dit deels te maken met de mate van corruptie onder de particuliere ondernemers die werden ingehuurd om een bepaald aantal troepen op de been te brengen. Zij kregen subsidie voor een vooraf overeengekomen aantal manschappen, maar rekruteerden vaak minder

---

¹⁴ Edward Keene, 'The Naming of Powers', *Cooperation and Conflict* 48-2 (juni 2013) 268-282, 273-274.

troepen om het geld dat ze hiermee overhielden in eigen zak te kunnen steken. Deze gelden dienden niet slechts voor eigen gewin, maar vormden ook een buffer om op terug te kunnen vallen voor het geval dat de overheden tekortschoten in hun betalingsverplichtingen. Gezien het algemeen slechte imago van de overheden op dit gebied was de corruptie voor de particuliere ondernemers noodzakelijk om het eigen (zakelijke) voortbestaan te kunnen waarborgen. Hierdoor verschilde de werkelijke grootte van het leger echter meestal 25-30% met het aantal troepen waar op papier voor betaald werd.¹⁵ Ook in de achttiende eeuw, toen legers meer onder controle kwamen te staan van de overheid, bleven de verschillen (zij het in mindere mate) bestaan. Hierdoor wordt het erg lastig om staten te vergelijken op de numerieke omvang van het leger, ook al wordt dit nog regelmatig gedaan.¹⁶ Een ander probleem is dat niet iedere soldaat even goed getraind is of wapens van dezelfde kwaliteit tot zijn beschikking heeft. Daarbij komt nog dat het vergelijken van manschappen tussen het landleger en de marine erg lastig is. Welke van de twee is belangrijker? En verschilt dit per staat?¹⁷ Doordat het kwantitatief en kwalitatief (trainingsniveau, moraal etc.) meten van legers te veel problemen met zich meebrengt zal er gekeken dienen te worden naar de context. Vaak wordt dit gedaan aan de hand van andere statistieken over de staten die onderzocht worden, zoals de handelsbalans, de geboorte- en sterftcijfers en de welvaart. Deze data en de studies hierover begonnen pas in de late achttiende eeuw enige structuur te vertonen, waardoor het voor die tijd van andere factoren afhing of een staat als 'groot' gekwalificeerd kon worden.¹⁸

Veel theoretici over het onderwerp, zoals Singer en Cusack, richten hun blik vooral op de onderlinge confrontaties tussen staten en minder op tijden van vrede. De klassieke definitie van een Grote Mogendheid komt van Leopold von Ranke, waarbij hij zegt dat een Grote Mogendheid zich staande dient te kunnen

---

¹⁵ Olaf van Nimwegen, *'Deser Landen Crijchsvolck'. Het Staatse Leger en de Militaire Revoluties 1588-1688* (Amsterdam 2006) 40-41, 52-54.

¹⁶ Olaf van Nimwegen, *De Republiek der Verenigde Nederlanden als grote mogendheid. Buitenlandse politiek en oorlogvoering in de eerste helft van de achttiende eeuw en in het bijzonder tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog (1740-1748)* 103.

¹⁷ Levy, *War in the Modern Great Power System*, 14-15.

¹⁸ Keene, 'The Naming of Powers', 274.

houden tegen alle andere staten, zelfs als zij zich verenigen. Dit zou echter betekenen dat een heleboel staten niet in aanmerking zouden komen voor de titel omdat zij niet in staat waren een oorlog tegen een grote coalitie te winnen. Hierbij valt te denken aan bijvoorbeeld Duitsland tijdens de Eerste Wereldoorlog of Frankrijk in 1713. Daarom verruimden anderen (zoals Wight of Taylor) Rankes definitie door te stellen dat er in een één op één gevecht tussen twee grote mogendheden niet direct een winnaar valt aan te wijzen.¹⁹ Maar wanneer kan een staat dan 'groot' genoemd worden? Rothstein zegt dat het verschil tussen grote en kleine mogendheden zit in de afhankelijkheid van anderen voor de eigen veiligheid. Kleine mogendheden zijn afhankelijk van externe hulp en allianties en hebben daardoor dus niet volledige controle over de eigen toekomst in het geval van een oorlog. Een grote mogendheid is zelf in staat de eigen veiligheid te waarborgen. De definitie van Hoffmann is vergelijkbaar met die van Rothstein, maar hij voegt hier aan toe dat met het al dan niet zelf kunnen zorgen voor de eigen veiligheid, de onafhankelijkheid en soevereiniteit in het geding is. Kleine staten moeten kiezen tussen veiligheid en onafhankelijkheid, terwijl grote mogendheden van beide kunnen genieten.²⁰

Levy onderscheidt vijf aspecten die een grote mogendheid anders (en dus 'groter') maken dan andere staten. Ten eerste bezit een grote mogendheid meer militaire middelen en heeft dus meer mogelijkheden op het gebied van internationale veiligheid en het waarborgen van de eigen belangen in het buitenland. Deze buitenlandse belangen vormen het tweede punt omdat deze vaak op continentaal of globaal niveau liggen, in plaats van op regionaal of lokaal niveau. Ten derde worden deze belangen beter en op een meer agressieve manier verdedigd en hierbij wordt sneller gebruik gemaakt van militaire middelen of van de dreiging om deze middelen in te zetten. Op de achtergrond vindt hierbij regelmatig overleg plaats met andere grote mogendheden omdat er in het systeem van grote mogendheden angst bestaat dat een van de staten de overhand krijgt en hiermee de machtsbalans zal verstoren. Daarom zijn de grote mogendheden betrokken bij het overgrote deel van de oorlogen die gevoerd

---

¹⁹ Levy, *War in the Modern Great Power System*, 11-12.

²⁰ Ibidem, 12-13.

worden en zijn ze veelvuldig betrokken bij vredesverdragen, al dan niet in de positie van een soort arbiter. Het vierde punt dat genoemd wordt is dat grote mogendheden vrijwel alleen iets te vrezen hebben van andere grote mogendheden en ze hoeven zich dan ook geen zorgen te maken om een provocatie van een kleinere staat.²¹

Wie deze grote mogendheden precies waren was op het moment zelf voor een groot deel afhankelijk van de perceptie van anderen en de staat van dienst in het verleden. Een staat kon intern al ver over het hoogtepunt van internationale macht heen zijn, maar dit hoeft niet per se duidelijk te zijn voor de buitenwereld. Hierdoor kan een staat door andere grote mogendheden nog als een gelijke worden behandeld, terwijl in werkelijkheid de internationale macht (en de middelen om deze te kunnen waarborgen) nog slechts van geringe omvang is. Buitenlandse beleidsmakers overschatten vaak de (militaire) kracht van een staat, net zoals zij het verval vaak onderschatten. Daarom bestaat er enige vertraging tussen werkelijk militair verval en het afnemen van status. Dit kan ook omgekeerd het geval zijn. Politici en beleidsbepalers kunnen allerlei wensen hebben om een sterk internationaal imago hoog te houden, maar als de middelen dit niet toelaten zal het land nooit een betere status krijgen. Een voorbeeld hiervan is het huidige Frankrijk. In een artikel in *De Volkskrant* wordt gesteld dat Frankrijk graag een leidende rol wil spelen in de wereld op politiek en militair gebied. Dit zou de Fransen een gevoel van trots geven. "Zo is een sterk leger een manier om de Franse grandeur overeind te houden. Maar uiteindelijk kan Frankrijk zijn positie in de wereld alleen behouden als het economisch beter gaat presteren."²²

Levy's vijfde en laatste punt is dat grote mogendheden als zodanig worden geïdentificeerd door een internationaal verdrag of internationale organisatie. De belangrijkste voorbeelden op dit punt zijn de belangrijkste staten op het Congres van Wenen van 1815 of de permanente leden van de VN-veiligheidsraad.²³

---

²¹ Levy, *War in the Modern Great Power System*, 16-18.

²² Citaat van Yves Bertoncini, directeur van de denktank Notre Europe/Institut Jacques Delors in: Peter Giesen, 'Gevoel van urgentie ontbreekt bij Fransen', *De Volkskrant*, 30 april 2015, 12.

²³ Levy, *War in the Modern Great Power System*, 16-18, 25.

Financiën

Militaire macht is erg belangrijk voor een staat, maar zonder een degelijk achterliggend financieel stelsel zal het onmogelijk zijn om op de lange termijn gebruik te kunnen maken van de militaire middelen. Dit is vergelijkbaar met het rijden in een dure sportauto. Als iemand het aankoopbedrag bij elkaar heeft gespaard wil dit nog niet zeggen dat deze persoon het zich kan veroorloven om de auto te onderhouden en erin te rijden. Misschien lukt dit nog het eerste jaar, maar met een gemiddeld inkomen zal dit niet veel langer volgehouden kunnen worden.

Voor legers en oorlogen tijdens de zeventiende en achttiende eeuw gold hetzelfde. De oorlogen die in deze tijd gevoerd werden waren uitputtingsoorlogen die vele jaren in beslag namen. De overwinning ging meestal niet naar de partij met het sterkste leger, maar naar de staat (of, zoals in deze periode veelvuldig het geval was, de coalitie) die het beste in staat was voldoende geld bij elkaar te brengen om de oorlog nog langer vol te kunnen houden. Uithoudingsvermogen was erg belangrijk.²⁴ Inkomsten uit onder andere belastingen waren hierbij bij lange na niet voldoende om een oorlog te kunnen financieren. Na 1670 bijvoorbeeld, financierde de Republiek de gevoerde oorlogen voor praktisch 100% uit leningen.²⁵ Daarnaast kon een kleine staat als de Republiek niet, zoals landen met een groot landoppervlak, terugvallen op de bevolking om een groot leger op te zetten, zoals vooral gebruikelijk was in de periode voorafgaand aan de zeventiende eeuw. Het land en de bevolking hadden simpelweg een te geringe omvang om in dit oude (semi)feodale systeem een waardig leger op de been te kunnen brengen ten opzichte van bijvoorbeeld Frankrijk of Spanje. Kleine staten als Venetië en de Nederlandse Republiek konden dit compenseren door hun grote rijkdom, waarmee zij in staat waren regimenten te werven in het buitenland, om zo alsnog stand te kunnen houden tegen grotere staten. Geld was hierdoor een bepalende factor geworden voor militair succes.²⁶

---

²⁴ Olaf van Nimwegen, 'The Dutch Barrier. Its Origins, Creation and Importance for the Dutch Republic as a Great Power, 1697-1718', in: Jan A.F. de Jongste en Augustus J. Veenendaal (red.), *Antonie Heinsius and the Dutch Republic 1688-1720. Politics War and Finance* (Den Haag 2002) 147-175, 148.

²⁵ E.H.M. Dormans, *Het Tekort. Staatsschuld in de Tijd der Republiek* (Amsterdam 1991) 204.

²⁶ Maarten Prak, *The Dutch Republic in the Seventeenth Century* (Cambridge 2005) 75.

In de loop der tijd namen de kosten van oorlogen ook steeds verder toe. In de tijd van de Spaanse koning Filips II kon een hele oorlog nog worden betaald met enkele miljoenen Engelse Ponden. Tweehonderd jaar later tijdens de Napoleontische oorlogen was dit al opgelopen naar honderden miljoenen per jaar.²⁷ Om deze kostenstijging op te kunnen vangen was het niet alleen van belang om op een betrouwbare en regelmatige manier belastingen te kunnen innen. Te hoge oorlogsbelastingen konden zorgen voor onrust onder het volk, wat zeker ongewenst was wanneer de druk op een staat al hoog was vanwege de strijd met de buitenlandse vijand. Om toch het gat op te vullen tussen algemene staatsinkomsten (zoals belastingen) en de hoge oorlogsuitgaven, was het daarom van belang om op een efficiënte en goedkope manier extra fondsen te werven op de kapitaalmarkt. Wanneer dit gemakkelijk en goedkoop kon gebeuren en er daardoor een constante instroom van financiële middelen was ontstaan, kon een overheid geregelde betalingen gaan uitvoeren en zich daarmee verzekeren van een betrouwbare krijgsmacht.²⁸ In de Republiek werd vanaf de zeventiende eeuw een groot deel van de krijgsmacht geworven door middel van het inschakelen van een tussenpersoon, namelijk de solliciteur-militair. Deze particuliere geldschietters betaalden de soldij voor de soldaten uit eigen middelen aan de compagniecommandanten, in ruil voor een vergoeding en rente. Later betaalde de desbetreffende provincie of ander overheidsorgaan de solliciteur-militair weer terug. Op deze manier had de Republiek een extra financiële buffer binnen het betalingssysteem om in geval van geldnood toch de troepen te kunnen betalen. De staat kreeg hierdoor extra tijd om zelf op de (inter)nationale geldmarkt de benodigde middelen bij elkaar te brengen. Een constante periodieke betaling zorgde voor een beter gemotiveerd leger dat minder troepen verloor door desertie.²⁹

Om het proces van het lenen van geld langdurig in stand te kunnen houden was het zaak om de rente zo laag mogelijk te houden voor langetermijnleningen. Dit kon gedaan worden door een goede kredietwaardigheid op te bouwen door vertrouwen te wekken op de internationale financiële markten. De Nederlandse Republiek was op dit gebied in de zeventiende eeuw erg vooruitstrevend. Door

---

²⁷ Kennedy, *Great Powers*, 77.

²⁸ Ibidem, 77-78.

²⁹ Van Nimwegen, *'Deser Landen Crijchsvolck'*, 67.

het opzetten van een systeem waarin iedereen gemakkelijk geld kon uitlenen aan de staat, welke op tijd de rente betaalde en het bedrag afloste, kon de Republiek tegen hele lage tarieven grote sommen geld lenen en kreeg het toegang tot een bijna onbeperkte geldstroom. De staatsschuld kon op deze manier echter wel tot astronomische bedragen oplopen. Tussen 1670 en 1715 liep alleen in Holland de schuldenlast al op van 128 miljoen naar 310 miljoen gulden, terwijl de inkomsten uit 'gemene middelen' bleven schommelen tussen de acht en negen miljoen gulden per jaar.³⁰ Dit vormde echter geen probleem voor de financiële en militaire kracht van een staat zolang de kredietwaardigheid niet in het geding kwam. Een land als Engeland kon op deze manier gedurende de achttiende eeuw buitenproportioneel veel geld spenderen aan militaire aangelegenheden ten opzichte van het geld dat via belastingen werd binnengebracht. De Engelse staatsschuld bedroeg na afloop van de Amerikaanse onafhankelijkheidsoorlog ongeveer £220 miljoen, waarover jaarlijks £7,3 miljoen rente betaald moest worden. De Franse staatsschuld was vergelijkbaar, maar de Franse staat moest jaarlijks £14 miljoen aflossen omdat het land niet kon profiteren van dezelfde lage rentes als de Britten konden. Toch verviel Frankrijk niet tot een tweederangs mogendheid. Het werd integendeel zelfs na de Franse Revolutie tijdelijk de machtigste staat op het Europese vasteland.³¹ Dit toont aan dat er niet alleen maar naar de financiële mogelijkheden van een land gekeken moet worden om te bepalen wat de positie is in het internationale systeem. Een ander voorbeeld hiervan is het feit dat Amsterdam voor een groot deel van de achttiende eeuw een van de belangrijkste financiële centra van de wereld was, maar de Republiek op den duur niet meer mee kon komen met de andere grote spelers zoals Frankrijk en Engeland. Dit staat in tegenstelling tot een relatief arm land als Rusland dat in dezelfde periode een enorme toename aan internationale invloed kende.³²

---

³⁰ Dormans, *Het Tekort*, 73, 203.

³¹ Kennedy, *Great Powers*, 78-81.

³² *Ibidem*, 85-86.

Geografie (geopolitiek)

Net als dat het belangrijk is dat een staat over een betrouwbare bron van inkomsten kan beschikken en deze op een efficiënte manier kan uitbreiden door middel van het aangaan van leningen, is het ook van belang waar de inkomsten aan worden uitgegeven.

Het soort troepen (landmacht of marine) dat een staat wil of moet inhuren hangt voor een groot deel af van de geografische positie ten opzichte van andere staten (en dan vooral staten die een mogelijke bedreiging kunnen gaan vormen) en het te voeren beleid van een overheid. De geografische positie van een staat bepaalt of het de beschikbare middelen volledig kan besteden aan één leger of dat het moet vechten op meerdere fronten en daarmee de financiële middelen en beschikbare mankracht moet splitsen. Dit is ook het geval voor staten die zowel belangen op land en op zee hebben en daarom zowel een sterke marine als een sterke landmacht moeten onderhouden. Een goed voorbeeld hiervan is weer de Nederlandse Republiek. De zee en de grote rivieren vormden voor de Republiek een natuurlijke bescherming tegen de Spaanse tegenstander tijdens de tweede helft van de Tachtigjarige Oorlog. Hierdoor kon een bloeiende economie ontstaan, waardoor de staat de mogelijkheid kreeg om te investeren in de strijdkrachten. Na 1648 kreeg de Republiek steeds meer te duchten van Engelse concurrentie op zee, waardoor de handel schade opliep en de marine moest worden uitgebreid. Tegelijkertijd ging Frankrijk op land een steeds grotere dreiging vormen waardoor het landleger eveneens versterkt diende te worden. De middelen die hiervoor gebruikt werden konden op den duur niet meer aangewend worden voor de uitbreiding van de handel, wat zorgde voor een teruggang in macht. De kleine Republiek was ondanks de enorme rijkdom niet in staat om op meerdere borden tegelijk te schaken.³³

Voor een staat als Frankrijk zou het gezien de grotere omvang van de bevolking en het grondoppervlak gemakkelijker moeten zijn om te schaken op meerdere borden, maar dit is niet het geval. Frankrijk wilde met de Britten meedoen op maritiem gebied en tegelijkertijd door middel van verreweg het grootste leger van Europa de continentale belangen veiligstellen. De buitenlandse politiek van bijvoorbeeld Louis XIV werd door veel van de andere Europese staten als zo

---

³³ Kennedy, *Great Powers*, 86-88.

bedreigend ervaren dat Frankrijk regelmatig een enorme coalitie tegenover zich zag, waardoor het onmogelijk was de hegemonie op het Europese continent te verkrijgen en daarmee de status van supermacht. Deze status van de buitencategorie was slechts weggelegd voor de Verenigde Staten en de Sovjet Unie tijdens de twintigste eeuw. In de periode hiervoor vormden zij militair geen bedreiging voor de dichtstbijzijnde mogendheden van belang en tegelijkertijd ondervonden zij weinig hinder in het uitbreiden van het eigen imperium.³⁴ Groot-Brittannië daarentegen had weldegelijk te maken met Europese rivalen, maar was van hen gescheiden door het Kanaal, waardoor het overgrote deel van de middelen gespendeerd kon worden aan maritieme expansie. De betrokkenheid die het in de vroegmoderne tijd had op het Europese vasteland kwam vooral voort uit het verlangen om de machtsbalans op het continent in evenwicht te houden. Als dit evenwicht behouden of hersteld kon worden, kwamen de eigen maritieme belangen en de handelsconnecties die Groot-Brittannië had op het vasteland niet in het geding door bijvoorbeeld een te machtig Frankrijk. Deze strategie werd treffend weergegeven door de Hertog van Newcastle:

“France will outdo us at sea when they have nothing to fear on land. I have always maintained that our marine should protect our alliances on the Continent, and so, by diverting the expense of France, enable us to maintain our superiority at sea.”³⁵

Groot-Brittannië moest op deze manier wel de financiële middelen splitsen tussen land- en zeemacht. Dit was in de eerste plaats echter niet nodig, zoals in de Republiek, voor het waarborgen van de eigen veiligheid en het voortbestaan als soevereine staat, maar voor het beschermen en verstevigen van de handelspositie. De Britse inmenging op het continent tijdens de achttiende eeuw kwam voort uit een positie van sterkte, terwijl het voor de Republiek bittere noodzaak was om het eigen grondgebied te beschermen. De grootste belangen van Groot-Brittannië lagen op de oceanen en deze werden veilig gesteld door de ‘blue water policy’. Een onderdeel hiervan was het aanhouden van een of meerdere bondgenoten op het Europese vasteland en deze zowel financieel als

---

³⁴ Kennedy, *Great Powers*, 93-94.

³⁵ Geciteerd in: John Brewer, *The Sinews of Power. War, Money and the English State, 1688-1783* (Cambridge 1988) 174.

militair te ondersteunen, zodat Frankrijk zich genoodzaakt zag om een grootschalige Europese campagne te beginnen. De Engelsen kregen hierdoor de handen vrij in de koloniën, waardoor de handel en macht uitgebreid konden worden.³⁶ Als maritieme mogendheid kon Groot-Brittannië (en eerder ook onder andere Spanje en de Republiek) controle uitoefenen op de handel. Als dit eenmaal voor elkaar was leverde dit voordelen op financieel gebied, van waaruit weer militaire macht betaald kon worden.³⁷

Conclusie

Door de hierboven beschreven factoren te onderzoeken kan dus een oordeel worden gegeven over de status van een staat. Hierbij gaat het altijd om de status ten opzichte van anderen, wat dus betekent dat de drie factoren altijd moeten worden onderzocht in vergelijking met andere staten (afhankelijk van de periode) in een regio, op een continent of wereldwijd. De militaire, financiële en geografische factoren zullen afzonderlijk onderzocht moeten worden, maar zijn uiteindelijk samen terug te brengen naar een enkele factor die bepaalt of een staat in aanmerking komt voor de status van grote mogendheid, en dat is uithoudingsvermogen. Dit geldt vooral voor de zeventiende en achttiende eeuw vanwege het uitputtende karakter van de oorlogvoering, waarin veldslagen zelden tot nooit beslissend waren voor de afloop van een oorlog. Bovenstaande in ogenschouw nemend kan er nog eenmaal een definitie worden gegeven van de grote mogendheid in de achttiende eeuw:

“... an eighteenth century great power can best be defined as a state which has the will and the means to maintain sustained military action over a long period of time, and at the same time possesses the necessary resilience to overcome set-backs.”³⁸

Het onderscheid met andere, niet-grote mogendheden zit hem in het feit dat deze ‘mogendheden van de tweede rang’ wel in staat zijn om oorlogen te voeren (en dit wellicht ook wel zouden willen doen), maar dit niet lang genoeg vol kunnen houden om hun stempel op het gehele statensysteem te kunnen drukken. Doordat dit niet meer lukt zal zo’n staat zich gedwongen zien om zich terug te

³⁶ Brewer, *The Sinews of Power*, 173-175.

³⁷ Keene, ‘The Naming of Powers’, 275.

³⁸ Van Nimwegen, ‘The Dutch Barrier’, 148.

trekken uit de 'power politics' van de andere grote mogendheden en een meer passieve rol gaan vervullen, met het risico volledig overvleugeld te worden door de veel sterkere buurstaten.³⁹

---

³⁹ Van Nimwegen, 'The Dutch Barrier', 148.

2. Wat waren de redenen om de Republiek als grote mogendheid te behandelen?

Voordat in zal worden gegaan op de gebeurtenissen van de Oostenrijkse Successieoorlog en het aandeel van de Republiek hierin, is het van belang te bekijken waarom de Republiek in de eerste plaats werd behandeld als grote mogendheid. Om hier achter te komen zal eerst vooral gekeken moeten worden naar de zeventiende-eeuwse geschiedenis van het land en het aandeel van de Republiek in de internationale diplomatie en oorlogen vanaf het ontstaan van de onafhankelijke Nederlandse staat.

Opkomst

In de periode direct volgend op de vereniging van de (Noord-) Nederlandse gewesten in de Unie van Utrecht, dwongen de Spanjaarden de in oprichting zijnde Republiek in het defensief. Binnen tien jaar veroverden de Spaanse legers vrijwel het gehele gebied ten oosten van de IJssel en ten zuiden van de Rijn (terug) op de opstandelingen. Vanaf 1590 begon het tij te keren voor de Nederlanders en werden de Spanjaarden in het defensief gedreven. Deze ommekeer had onder andere te maken met het feit dat de Spaanse koning Filips II een groot deel van zijn leger terugtrok uit de Nederlanden om zich te mengen in de Franse burgeroorlog die op dat moment woedde. De prioriteiten voor de Spanjaarden kwamen dus elders te liggen, wat ervoor zorgde dat de Spaanse pressie op de legers van de Staten Generaal minder werd, waardoor de Republiek terrein kon winnen. In het decennium dat volgde werden de Spaanse garnizoenen verwijderd uit vrijwel de hele oostelijke helft van Groningen, Drenthe, Overijssel en Gelderland. In de jaren voorafgaand aan het Twaalfjarig Bestand, dat inging in 1609, veroverden de Spanjaarden echter weer enkele gebieden terug, maar over het algemeen kwam de oorlog in een patstelling terecht.⁴⁰

Met het overeenkomen van het Twaalfjarig Bestand had de Republiek een opmerkelijke prestatie geleverd. Naast enkele artikelen waarin de Republiek het recht kreeg om over de hele wereld (dus ook in de Spaanse gebieden) vrije

---

⁴⁰ J. I. Israel, *The Dutch Republic. Its rise, greatness and fall 1477-1806* (Oxford 1995) 241-244.

handel te drijven, was het eerste artikel van het Bestand het meest interessant. Hierin werd namelijk gesteld dat de koning van Spanje verklaarde dat de Zeven Provinciën erkend werden “in qualiteyt, ende als de selve houdende voor vrije Landen, Provincien ende Staten, op de welcke syluyden niet en pretenderen.”⁴¹ De ‘afvallige’ Spaanse provincies hadden dus met succes gevochten voor de eigen soevereiniteit en stand gehouden tegen één van de grootste en machtigste staten van Europa op dat moment. Doordat de Republiek nu erkend werd als onafhankelijke staat (alhoewel dit slechts voor de duur van het Bestand was en pas officieel door Spanje werd erkend met de vrede van Münster van 1648) was de weg vrij voor officiële internationale diplomatie, onder andere door het uitwisselen van ambassadeurs. Deze gebeurtenissen zorgen ervoor dat Levy de Republiek vanaf 1609 gaat beschouwen als een grote mogendheid. Dit heeft volgens hem onder andere te maken met de rol die de Republiek zowel militair als diplomatiek speelde tijdens de Dertigjarige Oorlog.⁴² Andere historici, zoals Israel, stellen dat de entree van de Republiek als grote mogendheid ligt rond het jaar 1590, maar dat de fundamenten werden gelegd (en dat de Republiek de potentie kreeg om een grote mogendheid te worden) in de jaren daarvoor.⁴³

De Militaire Revolutie en acceptatie

Een belangrijk onderdeel hierin was het door de historicus Michael Roberts in de jaren 1950 geïntroduceerde fenomeen van de Militaire Revolutie, die in Nederland zou zijn begonnen onder leiding van Maurits van Nassau en zijn Friese neef Willem Lodewijk. Zij hechtten veel waarde aan het drillen van en het vele oefenen door de troepen. Dit was nodig omdat de Nassause neven een grote rol op het slagveld voorzagen voor vuurwapens. De vele handelingen die kwamen kijken bij het gebruik van de vuurwapens moesten keer op keer herhaald worden, zodat de soldaten samen op een geordende manier voor een langdurige periode konden schieten. Deze tactiek kwam bekend te staan als de *contramars*. Daarnaast wensten Maurits en Willem Lodewijk de manschappen in kleinere groepen te positioneren, wat voor een grotere flexibiliteit in het

---

⁴¹ Ioachim Trogneseus, *Artijkelen van 't Bestandt* (Antwerpen 1609) 7.

⁴² Levy, *War in the Modern Great Power System*, 37.

⁴³ Israel, *The Dutch Republic*, 241 e.v.

manoeuvreren op het slagveld zorgde. Het was erg kostbaar om de troepen vaak te laten oefenen en daarom werden de soldaten niet meer, zoals in de jaren voor ±1595 gebruikelijk was, in de winter naar huis gestuurd, maar bleven zij 'in dienst', zodat de investeringen niet verloren zouden gaan. Het door het gehele jaar door in dienst houden van de troepen leidde tot de opkomst van het staande leger.⁴⁴

Mede door bovengenoemde veranderingen in de tactieken van de Staatse legers kon de Republiek, volgens Roberts, uitgroeien tot een sterke militaire macht en was het in staat het hoofd te bieden tegen de Spaanse reus. Andere historici zijn echter van mening dat de tactische hervormingen van Maurits en Willem Lodewijk minder van belang waren omdat de oorlogvoering rond 1600 veel meer draaide om belegeringen. Geoffrey Parker zegt dan ook dat de Militaire Revolutie al rond 1520 begon met de invoering van het gebastioneerde stelsel van verdedigingswerken, de *trace italienne*, waardoor de verdedigende partij de overhand kreeg en veldslagen zo veel mogelijk werden vermeden.⁴⁵ Feit is wel dat de hervormingen van Maurits en Willem Lodewijk zorgden voor een sterkere, flexibelere en betrouwbaardere (door middel van beter geregelde betalingen aan de troepen) krijgsmacht die binnen enkele jaren een groot deel van de Nederlanden op Spanje kon veroveren. Dat dit ook te maken had met het feit dat de Spaanse koning zijn troepen over meer fronten dan alleen het Nederlandse moest verspreiden en daarom niet in zijn sterkste formatie kon vechten, doet echter niets af aan het feit dat mede door de militaire inspanningen de Nederlandse Republiek kon uitgroeien tot een grote speler in het Europese statensysteem.

Als we nog even terugkomen op het beginpunt vanaf wanneer de Republiek tot de grote mogendheden in Europa gaat behoren, dan vormt het jaar 1609 en het Twaalfjarig Bestand een beter richtpunt om het begin van de internationale macht van de Republiek te duiden dan het eerder genoemde 1590. Pas vanaf toen erkenden andere staten het land als een onafhankelijke mogendheid. In de jaren daarvoor vond er in de Noordelijke Nederlanden weliswaar al een enorm

---

⁴⁴ Leen Dorsman, *1600: Slag bij Nieuwpoort* (Hilversum 2000) 53-57.

⁴⁵ Van Nimwegen, *'Deser Landen Crijchsvolk'*, 22-24.

veranderingsproces plaats, bijvoorbeeld op het gebied van de overzeese handel en op militair gebied, maar de Republiek was nog niet in staat om zelfstandig beslissingen te nemen in internationale aangelegenheden. Dit kwam door het simpele feit dat andere landen geen diplomatieke betrekkingen konden onderhouden met een officieel niet bestaande staat. Maarten Prak meent dat de Republiek op zijn hoogtepunt was in de decennia direct volgend op de vrede van Münster van 1648. De Republiek was vanaf toen ook echt een onafhankelijke staat en de langdurige strijd tegen Spanje en de in de tussentijd bloeiende economie in de jaren daarvoor hadden van de Verenigde Nederlanden een van de leidende staten in Europa gemaakt. Het met goed gevolg op militair en maritiem gebied deelnemen aan de vele conflicten in de zeventiende eeuw dwong het respect af van de andere grote mogendheden. Dat de Republiek een leidende staat kon worden had volgens Prak ook te maken met de sterk afgenomen Habsburgse macht in Europa door toedoen van de Dertigjarige Oorlog, waardoor de Republiek, samen met Frankrijk en Engeland na 1648 gezien kon worden als een van de arbiters van het continent.⁴⁶ Dat de Republiek in die hoedanigheid kon opereren had onder andere te maken met het politieke klimaat dat met de Vrede van Westfalen werd geschapen. Dit verdrag markeert volgens veel historici namelijk het begin van het moderne statenstelsel en van de moderne internationale betrekkingen. Echter dient hierbij te worden opgemerkt dat de Vrede van Westfalen meer een officiële bevestiging was van de gerechtelijke praktijk van de eeuw(en) daarvoor met betrekking tot zaken als autonomie en soevereiniteit. 'Westfalen' was wel een van de eerste in een serie congressen waarbij staten op een diplomatieke manier een einde aan een oorlog poogden te maken. Dit kreeg dan ook navolging in onder andere Nijmegen (1678), Utrecht (1713) en Aken (1748).⁴⁷

Groenveld stelt dat de Republiek in Münster het proces afrondde dat in de decennia daarvoor was ingezet, namelijk dat van acceptatie als soevereine staat tussen de andere mogendheden in Europa. Dit proces liep parallel met de acceptatie als grote mogendheid. Door middel van diplomatie of militaire middelen verdedigde de Republiek haar internationale belangen. Nederland had

---

⁴⁶ Prak, *The Dutch Republic*, 46, 61.

⁴⁷ Jeremy Black, *European International Relations 1648-1815* (Basingstoke 2002) 74.

de wil en de middelen om dit te kunnen doen, waardoor het dus voldeed aan een van de eisen die in het vorige hoofdstuk genoemd werden om tot de grote mogendheden gerekend te kunnen worden. Nadat de positie als grote mogendheid in 1648 formeel was erkend kon de Republiek die status in de jaren daarna consolideren of zelfs uitbouwen.⁴⁸

Financiën

Zoals is besproken in het vorige hoofdstuk waren de financiële mogelijkheden van een staat van groot belang voor het al dan niet kunnen bereiken van de status van grote mogendheid. Er zijn al enkele voorbeelden met betrekking tot de Republiek langsgekomen, maar in deze paragraaf zal nog even kort worden ingegaan op de financiële situatie die de Republiek hielp uit te groeien tot een grootmacht.

Het lenen van geld was voor elke staat in de vroegmoderne tijd (en voor de Republiek in het bijzonder) van cruciaal belang om aan de militaire verplichtingen te kunnen voldoen. Dit geld diende tegen zo gunstig mogelijke voorwaarden geleend te kunnen worden, zodat de rentelasten zo min mogelijk op de jaarlijkse begroting drukten. De rentes dienden dus zo laag mogelijk gehouden te worden en dit gebeurde door het wekken van vertrouwen in de staat. De Republiek (en vooral de Staten van Holland) genoten enorm veel vertrouwen van investeerders omdat de overheid (zijnde een burgerlijke aristocratie) dicht bij het volk stond. De regenten waren niet onaantastbaar zoals de monarchen in andere Europese staten en konden daarom juridisch gedwongen worden aan hun financiële verplichtingen te voldoen. Het vertrouwen in de financiële positie van de staat werd nog vergroot doordat de regenten zelf grote sommen geld investeerden in staatsleningen, dus ze hadden er zelf belang bij om er op toe te zien dat rentebetalingen en aflossingen regelmatig werden uitgevoerd. Dit systeem zorgde er voor dat de Republiek tussen 1600 en 1655 de rente zag halveren van acht naar vier procent, terwijl de staatsschuld was gestegen van vijf miljoen gulden in 1600 naar 125 miljoen in

---

⁴⁸ Simon Groenveld, 'Aan het Begin van een Grote Tijd. De Republiek als Opkomende Mogendheid bij de Vrede van Münster (1648)', in: Simon Groenveld, Maurits Ebben, Raymond Fagel (red.), *Tussen Münster & Aken. De Nederlandse Republiek als Grote Mogendheid* (Maastricht 2005) 9-20, 19-20.

1648.⁴⁹ Ook tijdens de tweede helft van de zeventiende eeuw bleven de schulden stijgen, terwijl de rentevoet rond de vier procent bleef schommelen. Zolang de economie goed draaide en de staatsinkomsten voldoende waren om aan de renteverplichtingen te kunnen voldoen, was deze grote stijging van de schuldenlast geen groot probleem. Vanaf 1672 en vooral na 1713, begonnen de schulden echter een last te worden en was lenen minder gemakkelijk voor de Republiek dan daarvoor. Toen de Fransen bijvoorbeeld in het Rampjaar voor de Hollandse Waterlinie stonden werden obligaties aan de Amsterdamse beurs vrijwel onverkoopbaar. In de laatste jaren van de Spaanse Successieoorlog, waarin alleen al door Holland 128 miljoen gulden was geleend, kwam de Republiek gevaarlijk dicht bij het bankroet. De rentelasten waren bijna groter geworden dan de inkomsten.⁵⁰

De Republiek ontkwam er echter niet aan om geld te lenen. De belastingdruk was in alle gewesten al enorm hoog ten opzichte van de omringende landen. Bij elke verhoging van de belastingen bestond de kans dat kapitaalkrachtige burgers zouden emigreren, wat de handelspositie van de Republiek zou doen verslechteren. Bovendien was het voordeel van lenen dat het benodigde geld zeer snel kon worden binnengehaald. Wanneer er oorlog uitbrak waren er binnen korte tijd grote sommen geld nodig om het leger op de been te brengen en uit te breiden. Belastinginkomsten konden niet ogenblikkelijk binnen worden gehaald, maar leningen op de kapitaalmarkt wel. Dat het lenen van geld in de Republiek zo gemakkelijk was had natuurlijk alles te maken met de bloeiende economie, waardoor er voldoende geld voorhanden was onder de bevolking om uit te kunnen lenen. Was dit niet het geval geweest, dan kon de overheid nog zo'n hoge kredietwaardigheid bezitten, maar zonder een gezonde (binnenlandse) kapitaalmarkt is het onmogelijk voor een staat om hiervan te profiteren.⁵¹

---

⁴⁹ Prak, *The Dutch Republic*, 79-80.

⁵⁰ Dormans, *Het Tekort*, 68, 71, 76-79.

⁵¹ Prak, *The Dutch Republic*, 79, 84.

Geografie (geopolitiek)

In politieke kringen in de Republiek bestond na afloop van de Tachtigjarige Oorlog vrijwel geen verlangen meer om het grondgebied op het Europese continent verder uit te breiden. Dit kwam onder andere omdat eventueel nieuw grondgebied er voor zou kunnen zorgen dat de zeven provincies, die in de Republiek stemrecht bezaten in de Staten Generaal, op den duur meer stemgerechtigden toe zouden moeten laten, waardoor hun eigen macht af zou nemen. Concrete gebiedsuitbreiding was dus niet aan de orde, maar de Republiek probeerde wel, met het oog op de handel, de eigen invloedssfeer in Europa en daarbuiten te vergroten.⁵²

De vrije vaart op de Oostzee bijvoorbeeld, was van cruciaal belang voor de Nederlandse economie en de Republiek raakte dan ook actief betrokken bij een aantal conflicten in dat gebied. Zo stuurde zij in de zomer van 1656 een vloot van 42 oorlogsschepen en 1400 soldaten om de Zweedse blokkade van Danzig en de Weichsel-rivier te doorbreken. Deze stad en rivier waren belangrijk voor de Nederlandse graanhandel in het Oostzeegebied en wanneer de Zweden dit gebied in handen zouden krijgen zou dit desastreuze gevolgen kunnen hebben voor de Nederlandse economie. Dit gevaar werd nog groter toen de Zweden, tijdens dezelfde Tweede Noordse Oorlog, in 1658 de Sont blokkeerden voor buitenlandse (oorlogs)schepen en vervolgens Kopenhagen belegerden. Daarom besloot de Republiek te interveniëren aan de kant van Denemarken door het sturen van een grote vloot om de blokkade van de Sont te doorbreken. Daarnaast werden in 1658 tweeduizend manschappen (en een jaar later nog eens drieduizend) naar Denemarken gestuurd om de Zweden te verdrijven en zo de vrije handel op de Oostzee te waarborgen.⁵³

Andere voorbeelden van het door middel van militaire macht proberen veilig te stellen van de Nederlandse belangen waren onder andere de twee Engelse Oorlogen (respectievelijk 1652-1654 en 1664-1667), die vooral de handel (Akte van Navigatie) en koloniale steunpunten als inzet hadden. Daarnaast kwam de Republiek in conflict met de bisschop van Münster omdat deze zich niet wenste neer te leggen bij de situatie waarin de Republiek de Duitse gebieden langs de

---

⁵² H.L. Zwitter, J. Hoffenaar en C.W. van der Spek (red.), *Het Staatse Leger Deel IX. De Achttiende Eeuw 1713-1795* (Amsterdam 2012) 24-25.

⁵³ Van Nimwegen, 'Deser Landen Crijchsvolk', 340-344.

Nederlandse oostgrens, van Emden in het noorden tot Wesel in het zuiden, tot de eigen invloedssfeer rekende.⁵⁴ Door het beïnvloeden van de omringende gebieden kon een buffer langs de grenzen worden gecreëerd, wat de dreiging van een invasie door een andere grootmacht kon verminderen. Dit werd ook van groter belang na de Vrede van de Pyreneeën van 1659. Vanaf toen ging Frankrijk een steeds grotere bedreiging voor de nationale veiligheid vormen omdat Spanje niet langer voldoende weerstand kon bieden in de Zuidelijke Nederlanden. De Franse dreiging werd werkelijkheid vanaf het rampjaar 1672 en alle oorlogen die in de veertig jaar daarna volgden.⁵⁵ In deze periode was de Republiek betrokken bij (en wist het zich staande te houden in) vrijwel elke grote oorlog tussen de grote mogendheden in Europa. Het moest vechten voor het eigen bestaansrecht en werd hierdoor gedwongen mee te doen aan diverse allianties die veelal gericht waren tegen de veroveringsdrang van Louis XIV.⁵⁶ Het uitvoerig bespreken van deze veertig jaar aan oorlogvoering gaat voor dit onderzoek te ver, maar de uitkomst ervan, namelijk de Barrière en ‘het Oude Systeem’, is wel interessant.

Het Oude Systeem

Van Nimwegen stelt dat “de ‘Veertigjarige Oorlog’ (1672-1712) tegen het Frankrijk van de Zonnekoning [de status] bevestigde van de Republiek als grote mogendheid en [haar] maakte (...) tot beschermer van het Europese machtsevenwicht.”⁵⁷ Dit had alles te maken met wat er aan het einde van de Spaanse Successieoorlog, bij de Vrede van Utrecht in 1713, werd afgesproken. Tijdens deze Spaanse Successieoorlog had de Republiek samen met Engeland ingegrepen aan de zijde van de Oostenrijkse keizer om te voorkomen dat Frankrijk en Spanje onder dezelfde heerser zouden gaan vallen. De Oostenrijkse keizer, Leopold I, maakte net als Louis XIV aanspraak op de Spaanse troon. Mocht hij slagen in zijn streven dan zou het oude Habsburgse rijk van Karel V in ere worden hersteld en hoewel dit voor Engeland en de Republiek ook niet wenselijk was zagen zij Frankrijk als een groter gevaar. Als Frankrijk en Spanje

---

⁵⁴ Van Nimwegen, *‘Deser Landen Crijchsvolk’*, 339-341.

⁵⁵ Prak, *The Dutch Republic*, 48.

⁵⁶ Levy, *War in the Modern Great Power System*, 37.

⁵⁷ Van Nimwegen, *‘Deser Landen Crijchsvolk’*, 17.

zich zouden verenigen, zou dit enorme gevolgen hebben voor heel Europa en de machtsbalans heel erg verstoren. De Nederlandse (en Engelse) belangen in de oorlog en het gevaar van een Frans-Spaans blok werden in 1701, in het verdrag waarin de Tweede Grote Alliantie werd afgesloten, als volgt geformuleerd:

“... the free intercourse of navigation and commerce which the English and Dutch have in the Mediterranean, the Indies and other places, will be utterly destroyed; and the United Provinces will be deprived of the security, which they enjoyed by the provinces of the Spanish Netherlands, lying between them and the French, which is commonly called a barrier.”⁵⁸

In dit alliantieverdrag werd afgesproken dat er in een vredesverdrag met Frankrijk en Spanje duidelijke afspraken gemaakt moesten worden over de Nederlandse handelsbelangen en over een militaire bufferzone tussen de Republiek en Frankrijk. De Republiek wenste namelijk grote invloed uit te oefenen in de Zuidelijke Nederlanden, zodat het beter beschermd was tegen een eventuele nieuwe Franse inval en tegelijkertijd voordelen kon behalen op commercieel gebied.⁵⁹ Dit aanhouden van een invloedssfeer is vergelijkbaar met de eerder genoemde politiek die werd gevoerd langs de oostgrens en in het Oostzeegebied. Met betrekking tot de Zuidelijke Nederlanden werd de invloedssfeer echter een stuk belangrijker geacht gezien de problemen die de Republiek sinds 1672 met Franse invallen had gehad. Een serie forten en steden langs de Franse grens waarin Nederlandse garnizoenen gelegerd mochten worden zou ervoor zorgen dat de Fransen minstens twee campagnes extra nodig hadden voordat ze aan de grenzen van de Republiek zouden komen te staan. De tijd die hiermee gewonnen werd kon de Republiek gebruiken om bondgenoten te zoeken en om extra troepen op de been te brengen, waardoor het niet meer zo overrompeld kon worden als in 1672.⁶⁰ De Barrière zou uiteindelijk in 1715 worden overeengekomen. De Zuidelijke Nederlanden waren inmiddels overgegaan van Spaanse naar Oostenrijkse heerschappij. Door de invloed die de Republiek in deze gebieden kon uitoefenen door de soldaten die het mocht legeren in de Barrièresteden en de daarbij horende financiële verplichtingen van

---

⁵⁸ ‘The second grand alliance, or treaty concluded between the Emperor, the King of Great Britain, and the States General, September 7, 1701’, in: J. Almon, *A Collection of all the Treaties of Peace, Alliance and Commerce, between Great Britain and other powers* (Londen 1782) 40-45, 41.

⁵⁹ Ibidem, 40-45.

⁶⁰ Van Nimwegen, ‘The Dutch Barrier’, 167.

de Oostenrijkse keizer, kon de macht van beide partijen in het gebied enigszins beperkt blijven. Voor Oostenrijk kon het gebied niet als een wingewest worden beschouwd en de Republiek kon geen soevereine macht uitoefenen in de Oostenrijkse Nederlanden, wat tegen de Britse belangen in zou gaan.⁶¹

De Republiek had dus zijn invloedssfeer in het zuiden behouden (of zelfs uitgebreid) en de Europese machtsbalans was hersteld. De Republiek had nooit het doel gehad om het eigen grondgebied in het zuiden uit te breiden, maar wenste wel op economisch gebied controle uit te kunnen oefenen in de Zuidelijke Nederlanden. Een goed voorbeeld hiervan is de Barrièrestad Veurne in West-Vlaanderen. Deze stad lag op een kruispunt van wegen en kanalen en was daardoor, mede door de ligging dicht bij de Franse grens en de kust, van vitaal belang voor de doorvoer van Engelse, Franse en Nederlandse goederen naar buitenlandse afzetmarkten. Doordat de Republiek troepen mocht legeren in deze stad kreeg het virtueel controle over al deze transportbewegingen.⁶²

Ook de Europese machtsbalans werd mede in stand gehouden door middel van de Barrière. Dit instrument verplichtte de Republiek, Oostenrijk en Engeland tot samenwerking en het werd ook wel omschreven als het cement dat de alliantie bij elkaar hield. Voor de Republiek vormde de Barrière zoals gezegd een militaire buffer tegen Frankrijk en zorgde tegelijkertijd voor politieke en economische invloed in de Zuidelijke Nederlanden. Voor Engeland was een niet-Frans Vlaanderen net zo belangrijk als voor de Republiek. Het zorgde voor veilige vaarwateren langs de Engelse oostkust en het risico op een Franse invasie werd sterk verminderd. Dit had ook te maken met het feit dat Engeland door de alliantie op militaire steun van de Republiek kon rekenen wanneer de Fransen zo'n invasie aan het voorbereiden zouden zijn. Ook voor Oostenrijk was de Barrière van groot belang, ondanks de grote concessies die het moest doen aan de Republiek op het gebied van soevereiniteit en de handel. De verbintenis met Engeland en de Republiek verzekerde Oostenrijk van sterke bondgenoten voor het geval dat Frankrijk een poging zou ondernemen om de Oostenrijks-Habsburgse macht in te perken. Daarnaast zou Frankrijk het leger moeten opsplitsen in een eventuele oorlog. Troepen zouden naar de Oostenrijkse

---

⁶¹ H.G. Pitt, 'The Pacification of Utrecht', in: J.S. Bromley (ed.), *The New Cambridge Modern History* 6 (Cambridge 1970) 446-479, 476-479.

⁶² Van Nimwegen, 'The Dutch Barrier', 167-168.

Nederlanden gestuurd moeten worden, waardoor het gevaar voor Oostenrijk om gebieden langs de Donau of in Italië te verliezen sterk werd gereduceerd.⁶³

De onderlinge afhankelijkheid tussen Oostenrijk, Engeland en de Republiek en het hieruit voortkomende alliantie- en veiligheidssysteem wordt getypeerd als het Oude Systeem. De Barrière vormde zoals gezegd hierin het cement dat het geheel bij elkaar hield en volgens Van Nimwegen was de Republiek de hoeksteen van het geheel omdat zonder deelname van de Nederlanders het bouwwerk in zou storten. Als het leger van de Republiek niet zou zorgen voor de verdediging van de Oostenrijkse Nederlanden (Oostenrijk was niet in staat dit zelf te doen) dan lag het gebied open voor Franse annexatie, wat desastreus zou zijn voor de veiligheid van de andere staten op het continent.⁶⁴

Dat de Republiek, Oostenrijk en Engeland als bondgenoten zouden zorgen voor de machtsbalans tussen de Europese staten was echter niet van het begin af aan logisch geweest. De Republiek en Engeland waren elkaars grootste concurrenten op commercieel gebied. Voorafgaand (en tijdens) de Spaanse Successieoorlog achtten beide Zeemogendheden een sterk Oostenrijk vrijwel net zo gevaarlijk als een machtig Frankrijk. De angst voor Frankrijk was echter groter en dreef de drie mogendheden samen in een verbond. Hoewel de Engelsen en Nederlanders zelfstandig vrede sloten met Frankrijk in 1713 en daarmee Oostenrijk alleen achterlieten in de oorlog leidde dit niet tot het verbreken van de relatie. Dit kwam vooral doordat de keurvorst van Hannover, een bondgenoot van Oostenrijk, in 1715 de Engelse troon besteeg als George I, waardoor het hierboven beschreven Oude Systeem kon worden ingesteld.⁶⁵ Dat de deelnemers van de alliantie niet elkaars 'natuurlijke' bondgenoten waren blijkt wel uit de moeizame samenwerking in de periode tot aan 1748. Dit zal echter in hoofdstuk 4 aan bod komen.

---

⁶³ Van Nimwegen, *De Republiek als grote mogendheid*, 32-33.

⁶⁴ Ibidem, 33-34.

⁶⁵ Jeremy Black, 'Essay and Reflection: On the 'Old System' and the 'Diplomatic Revolution' of the Eighteenth Century', *The International History Review* 12-2 (mei 1990) 301-323, 307-308.

Conclusie

Om terug te komen op de drie belangrijke punten die in het vorige hoofdstuk aan bod zijn gekomen met betrekking tot de definiëring van de grote mogendheden, te weten militaire macht, financiën en geografie (geopolitiek), kunnen we het volgende concluderen. De Republiek heeft zich militair gezien sterk ontwikkeld gedurende (vooral de eerste helft) van de Tachtigjarige Oorlog. Door de langdurige strijd was het noodzaak om, ondanks het conservatieve vroegmoderne klimaat, innovatief te werk te gaan tegen de stugge en goed getrainde Spaanse legers. De legerhervormingen onder Maurits en Willem Lodewijk gaven de Republiek een leidende positie in Europa op militair gebied, ondanks dat de hervormingen binnen enkele decennia in heel Europa bekend waren en werden gekopieerd.

Tijdens de Tachtigjarige Oorlog had de Republiek de status van grote mogendheid gekregen en deze status werd bevestigd met de Vrede van Münster van 1648. Het verlangen om het grondgebied in Europa uit te breiden was hierna echter vrijwel verdwenen. De Republiek wenste slechts invloed uit te kunnen oefenen in de omringende landen, zodat de handel en commercie niet in gevaar zouden komen en natuurlijk om het eigen kleine grondgebied extra te beschermen door middel van vooruitgeschoven posten. Dit kwam uiteindelijk tot uitdrukking met de overeenkomst omtrent de Barrière in de Zuidelijke Nederlanden. Hiermee vormde de Republiek een belangrijk onderdeel van het Oude Systeem. Door de belangrijke positie in het Oude Systeem bleef het aantrekkelijk voor andere staten om op militair en diplomatiek gebied zaken te doen met de Republiek. Het lijkt er echter op dat de Republiek na 1713 wel aan internationale importantie inboette.

In de periode na de Spaanse Successieoorlog overvleugelde met name Engeland de Republiek op economisch gebied, mede doordat de Britten zich koloniaal wisten te versterken en belangrijke handelsvoordelen in het Spaanse Rijk bemachtigden, zoals het *asiento* op de slavenhandel. Hierdoor stagneerde de Nederlandse economie en werd het bijna onmogelijk om de grote schuldenlast te kunnen dragen. Dit leidde in de periode 1713-1740 tot een buitenlandse politiek van relatieve afzijdigheid. Het was belangrijk voor de Republiek om neutraal te blijven in conflicten van andere staten omdat het niet meer de middelen had om

zonder directe noodzaak militair in te grijpen. Door de benodigde bezuinigingen werd het leger sterk ingekrompen en werd de Republiek “te land uitermate kwetsbaar”.⁶⁶ Om in de woorden van de toenmalige secretaris van de Raad van State, Simon Van Slingerlandt te spreken:

“De financiën van den Staat zijn soo uitgeput door de laaste oorlog, dat de Staat sig soude vinden in de uiterste perplexiteit indien se het ongeluk had van ingewikkelt te worden in een nieuwen oorlog voordat de financiën eenigermaaten sullen gered weesen, hetgeen op zijn best genoomen een werk van veele jaaren zijn sal.”⁶⁷

Na 1713 werd de Republiek daarom vooral gezien als grote mogendheid op basis van de recente historie en de status die het hierin had opgebouwd in internationale kringen en minder vanwege de daden in het toenmalige heden. Of de Republiek tijdens de achttiende eeuw ook echt gerekend kan worden tot de grote mogendheden wordt betwijfeld en de precieze datum wanneer de Republiek ophield een grote mogendheid te zijn is onderwerp van discussie.⁶⁸

---

⁶⁶ Aalbers, *De Republiek en de vrede van Europa*, 23. Voor de onthoudingspolitiek zie Aalbers, 26 e.v.

⁶⁷ Simon Slingerlandt, ‘Consideratiën over de defensive alliantien welke jeegenwoordig aangeboden worden aan den Staat in conjunctie met Groot-Brittanniën, opgesteld in het laast van novemb. 1715’, in: W.A. Rappard (ed.), *Briefwisseling tussen Simon van Slingerlandt en Sicco van Goslinga, 1697-1731* (Den Haag 1978) 307-317, 307.

⁶⁸ Zie hiervoor: Van Nimwegen, *De Republiek als grote mogendheid*.

3. Hoe lagen de allianties rond 1740 en wat zegt dit over de status als grote mogendheid?

Nu we inmiddels gezien hebben wat een grote mogendheid onderscheidt van de andere staten in een statensysteem en daarnaast de factoren onderzocht hebben die de Republiek in deze positie brachten, is het nu tijd geworden om ons te focussen op de Oostenrijkse Successieoorlog. Voordat in zal worden gegaan op de oorlog zelf zal eerst bekeken worden hoe de diplomatieke en militaire stand van zaken was aan de vooravond van deze oorlog. Hierbij zal vooral aandacht besteed worden aan de allianties die door de verschillende staten in Europa met elkaar werden aangegaan en wat de achtergronden en gevolgen van deze verbintenissen waren. De nadruk zal hierin liggen op de Republiek, maar er is niet aan te ontkomen om een groter en meer totaal beeld te schetsen aan de hand van de andere Europese mogendheden. Gedurende de achttiende eeuw wisselden de allianties echter zo vaak dat een volledig beeld van alle allianties slechts een ellenlange wirwar van bondgenootschappen en samenwerkingsverbanden zal opleveren. “Zo kon een bondgenootschap met een bepaalde staat binnen korte tijd omslaan in het sluiten van een bondgenootschap tegen deze zelfde partij. Voorbeelden hiervan zijn de Quadrupel Alliantie tussen Engeland, (...) Frankrijk en Oostenrijk die bedoeld was om te strijden tegen Spaanse agressie. Drie jaar later vinden we Engeland en Frankrijk echter weer terug in een alliantie mét Spanje. In 1725 werken Engeland, Frankrijk en Pruisen samen tegen Oostenrijk, terwijl deze laatste in 1731 weer bondgenoot was met Engeland.”⁶⁹ Gezien het onderwerp van deze scriptie zullen slechts een aantal van de belangrijkste allianties, waarin de Republiek deelnam, aan bod komen.

De Republiek na 1713

We beginnen dit hoofdstuk met een aanloop vanaf het einde van de Spaanse Successieoorlog. De Republiek was onder andere door de slechte financiële positie sterk afhankelijk geworden van allianties met andere staten om de eigen

---

⁶⁹ Geciteerd uit: E.G. Kragting, Van Barrièretraktaat tot Bufferstaat. Een vergelijking tussen het Barrièreverdrag van 1715 en het verdrag waarmee het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden werd opgericht op het Congres van Wenen in 1815 (Scriptie Geschiedenis, Utrecht 2014) 22.

veiligheid te kunnen waarborgen. In het vorige hoofdstuk is het Oude Systeem al aan bod gekomen. Hierin waren de Republiek, Engeland en Oostenrijk van elkaar afhankelijk in het waarborgen van zowel de eigen veiligheid ten opzichte van Frankrijk als de veiligheid en de machtsbalans in heel Europa. Dit systeem had vorm gekregen met het afsluiten van de Grote Alliantie van 1701 en was min of meer in werking getreden met het ondertekenen van het Barrièreverdrag van 1715. In de jaren na afloop van de oorlog werd het aantal troepen in dienst van de Republiek door de benodigde bezuinigingen tot het absolute minimum gereduceerd, van ongeveer 100.000 naar 30.000 man effectief (34.000 op papier). Een groot deel hiervan (± 12.000 man) was nodig om de Barrièrestedes te bewaken. De andere 22.000 man werden ingezet om de Nederlandse grensplaatsen van soldaten te voorzien, waardoor een mobiel veldleger vrijwel niet meer aan de orde was.⁷⁰ Mede door dit geringe aantal troepen diende een nieuwe oorlog op de korte termijn vermeden te worden. Hiervoor werden onder andere defensieve allianties gesloten. Van Slingerlandt zegt hierover het volgende:

“... dewijl se minder bequaam is als tevooren om sig te verdedigen met haar eige forces, heeft se meerder reeden om haar sekerheid te zoeken in defensive alliantien met Princen en Staaten welke geleege legt aan haar behoudenis.”⁷¹

Andere staatslieden deelden deze visie, maar het ontbrak niet aan een omvangrijke oppositie die meer zag in een buitenlandse politiek van volledige neutraliteit.⁷² Van Slingerlandt vond ook dat er opgepast moest worden voor het opnieuw in de valkuil lopen van allianties waarin de Republiek een oorlog ingesleurd wordt door de bondgenoten, vervolgens voor de grootste kosten opdraait en uiteindelijk het minste voordeel uit het voorval weet te behalen, zoals tijdens de recente oorlog het geval was geweest. Bij het uitzoeken van de bondgenoten diende daarom altijd overwogen te worden “of de assistentie welke men bedingt opweegt [tegen] de assistentie welke men belooft.”⁷³ Van Slingerlandt analyseert in zijn stuk vervolgens de omringende staten van de

⁷⁰ Zwitzer, *Het Staatse Leger IX*, 45, 639; Van Nimwegen, *De Republiek als grote mogendheid*, 99.

⁷¹ Slingerlandt, ‘Consideratiën over de defensive alliantien’, in: Rappard, *Briefwisseling Van Slingerlandt*, 307.

⁷² Aalbers, *De Republiek en de vrede van Europa*, 26-27.

⁷³ Slingerlandt, ‘Consideratiën over de defensive alliantien’, in: Rappard, *Briefwisseling Van Slingerlandt*, 309.

Republiek. Hij denkt dat Frankrijk het snelste zal herstellen van de Spaanse Successieoorlog om vervolgens weer een expansionistische politiek te gaan voeren. Frankrijk wordt als een klasse apart gezien en daarom dienen “minder magtige princen en Staaten sig saamen [te] voegen om te balanceeren de overmagt van een Prins of Staat die te sterk is voor ieder afzonderlijk.”⁷⁴ Voor de Republiek zou in dit geval Oostenrijk een goede bondgenoot kunnen zijn. Door middel van de Barrière waren beide landen al van elkaar afhankelijk, maar verdragen werden in de achttiende eeuw niet altijd even goed opgevolgd doordat vele monarchen, gedreven door eerzucht en glorie, er vaak een eigen agenda op nahielden. Daarom was een extra verbond noodzakelijk. De noodzaak voor zo’n extra alliantie kwam duidelijk naar voren in de kwestie rond de Compagnie van Oostende (1722-1731). Dit geschil met de keizer zal niet uitgebreid worden behandeld omdat deze aangelegenheid meer van economische aard was dan politiek-militair. Toch wordt het hier kort genoemd omdat het bestaan en het handelen van de Oostendse Compagnie direct inging tegen de Nederlandse (koloniale) belangen, waardoor de Republiek in deze kwestie de tanden moest laten zien en desnoods bereid was om gewapend op te treden.⁷⁵ Het opheffen van de Compagnie was ook een voorwaarde geweest voor het toetreden van de Republiek tot het Tweede verdrag van Wenen in 1731, dat verderop in dit hoofdstuk nog behandeld zal worden.

De Quadrupel Alliantie

De Britten voerden druk uit op de Nederlandse politici om af te zien van een politiek van neutraliteit en in plaats daarvan actief te blijven op het Europese politieke toneel. Deze druk zorgde er in 1718 bijna voor dat de Republiek toetrad tot de Quadrupel Alliantie, samen met Frankrijk, Groot-Brittannië en Oostenrijk, maar hiervoor werd een stokje gestoken door onder andere de stad Amsterdam.⁷⁶ De alliantie was bedoeld om Spaanse expansie in Italië tegen te gaan en de Britten hadden er vanuit economisch oogpunt belang bij dat de Republiek mee zou doen aan een oorlog tegen Spanje. Naast de trouwste

---

⁷⁴ Slingerlandt, ‘Consideratiën over de defensiva alliantien’, in: Rappard, *Briefwisseling Van Slingerlandt*, 307.

⁷⁵ Zwitser, *Het Staatse Leger IX*, 123.

⁷⁶ Israel, *The Dutch Republic*, 988.

bondgenoot van de Republiek was Groot-Brittannië namelijk ook de grootste concurrent op het gebied van handel en het deed er dan ook alles aan om de eigen economie te versterken ten koste van de Nederlandse handel.⁷⁷ In Engeland werd dan ook “bij continuatie met ongemeen veel impatentie verlanght” dat de Republiek zou toetreden tot de alliantie.⁷⁸

Naast koning van Groot-Brittannië was George I ook keurvorst van Hannover. Hij wenste voor zijn keurvorstendom gebiedsuitbreiding binnen het Heilige Roomse Rijk ten koste van Zweden (onder andere Bremen) en wilde in ruil hiervoor de Oostenrijkse keizer helpen om de Spanjaarden na hun veroveringen weer uit Italië te verdrijven.⁷⁹ De politici in de Republiek waren er niet van gediend om wederom bij een oorlog betrokken te raken zonder dat de eigen belangen behartigd zouden worden. De Republiek had belang bij vrede en zekerheid met betrekking tot de Barrière, terwijl bondgenoot Engeland (in de persoon van de koning-keurvorst) juist oorlog wilde. Oorlog met Spanje betekende een slechtere handelspositie met dit land en de Amerikaanse koloniën, terwijl de Republiek juist probeerde de handel uit het slop te trekken om de financiën weer in een betere staat te krijgen. Wanneer de Engelsen in oorlog met Spanje zouden raken en de Republiek hierin neutraal kon blijven, kon de handel zelfs een nieuwe impuls krijgen vanwege de ‘free ships, free goods’ regeling uit 1674.⁸⁰ De Friese staatsman Sicco van Goslinga stelde dan ook dat de Republiek zich niet moest bemoeien met buitenlandse aangelegenheden, tenzij de eigen veiligheid of handel in het geding kwamen.⁸¹ Voorstanders van toetreding stelden hier tegenover dat wanneer de Republiek niet mee zou doen, het zou worden uitgesloten van verdere deelname aan de Europese machtspolitiek en daarnaast, in geval van nood, minder gemakkelijk van buitenlandse hulp gebruik zou kunnen maken. In de woorden van de Nederlandse ambassadeur in Londen, Philips van Borssele van der Hooghe:

---

⁷⁷ Aalbers, *De Republiek en de vrede van Europa*, 34.

⁷⁸ Ph. J. Van Borssele van der Hooghe aan Anthonie Heinsius, 1 november 1718, in: A.J. Veenendaal jr. (ed.), *De Briefwisseling van Anthonie Heinsius 1702-1720* XIX (Den Haag 2001) 20.

⁷⁹ Zwitter, *Het Staatse Leger* IX, 80.

⁸⁰ Alice Claire Carter, *Neutrality or Commitment: The Evolution of Dutch Foreign policy, 1667-1795* (Londen 1975) 47.

⁸¹ Sicco van Goslinga aan Van Slingerlandt, 5 augustus 1718, in: Rappard, *Briefwisseling Van Slingerlandt*, 155-157.

“... ingeval de meergemelte accessie nogh langer traineert, schoon Haar Ho.Mo. in het vervolgh daartoe moghte resolveren, men alhier sal oordelen dieswegens vrij minder aen den Staat verplicht te sijn als men soude wese bijaldien sulks nogh ten eersten kwam te geschieden en eyndelijk dat door dese langhdurige deliberatiën in de Republyq hetgeene deselve anders bij dit hof soude meriteren. verloore wiert.”⁸²

Uiteindelijk, na anderhalf jaar, was de Republiek bereid zich aan te sluiten bij de alliantie wanneer aan een aantal extra voorwaarden werd voldaan, bijvoorbeeld dat de Oostenrijkse keizer betere garanties met betrekking tot de Barrièresubsidies zou afgeven. Toen in januari 1720 het moment van toetreding daar was, was de oorlog met Spanje al beslist en was Engeland niet bereid toe te geven aan een andere Nederlandse voorwaarde, namelijk dat het dezelfde handelsvoordelen als de Britten zou verkrijgen wanneer deze laatsten een verdrag met Zweden zouden sluiten dat een einde zou maken aan de Grote Noordse Oorlog.⁸³

Over het algemeen wordt aangenomen dat de Republiek qua buitenlands beleid vrijwel stuurloos was in de periode dat het toetreden van de Quadrupel Alliantie aan de orde was. De term ‘besluiteloos’ komt nogal eens voor, wat ervoor zorgde dat de Republiek in deze periode vrij weinig te vertellen had op het Europese politieke toneel en daardoor aan internationale status verloor. Het was echter niet in het belang van de Republiek om zich te mengen in de kwestie rondom Spanje. De eigen veiligheid was niet in het geding en doordat Oostenrijk, Frankrijk en Groot-Brittannië zich verenigd hadden, had de Republiek van hen niks te vrezen. Het ‘Spaanse probleem’ kon door hen zelf prima worden opgelost. Daar was geen hulp van de verarmde Republiek voor nodig.⁸⁴ Uit de bijna twee jaar durende onderhandelingen blijkt de moeilijke situatie waarin de Verenigde Nederlanden zich bevonden. Aan de ene kant was gezien de omstandigheden afzijdigheid en neutraliteit de beste optie voor financieel herstel. Maar aan de andere kant had de Republiek, gezien het recente verleden, een status van grote mogendheid hoog te houden, waarbij bepaalde verplichtingen hoorden op militair-bondgenootschappelijk gebied. Daarom werd net zo lang gewacht met het uiteindelijke toetreden tot de alliantie, totdat het eigenlijk niet meer nodig

---

⁸² Ph. J. Van Borssele van der Hooghe aan Anthonie Heinsius, 8 november 1718, in: Veenendaal, *Briefwisseling van Heinsius XIX*, 25-26.

⁸³ Van Nimwegen, *De Republiek als grote mogendheid*, 43.

⁸⁴ Carter, *Neutrality or Commitment*, 48-49.

was in 1720. Deze ‘Dutch trick’⁸⁵ laat goed zien dat een staat met zo’n recent actief Europees verleden niet van de ene op de andere dag kon kiezen voor neutraliteit en dat daardoor belangen en wensen nogal met elkaar in botsing kunnen komen.

Opvallend in het tot stand komen van de Quadrupel Alliantie is het feit dat Engeland, Oostenrijk en Frankrijk eigenlijk met z’n drieën een ‘tripel alliantie’ afsloten en de Republiek uitnodigden om zich hierbij aan te sluiten. Het hoofddoel voor het sluiten van de alliantie was het veiligstellen van “the publick peace”, wat ook wordt weergegeven in de officiële titel van het verdrag.⁸⁶ In 1717 waren Frankrijk, Groot-Brittannië en de Republiek al tot een overeenkomst gekomen voor het versterken van de garanties van de Vrede van Utrecht binnen de eigen gebieden. Deze overeenkomst was ook bedoeld om tot een meer duurzame vrede in Europa te komen, maar liet de conflicten rond de Middellandse Zee grotendeels buiten beschouwing. De Spaanse agressie in met name Italië ten opzichte van Oostenrijk en de aanspraken die de Spaanse koning Filips V bleef maken op de Franse troon (ondanks de in Utrecht overeengekomen eeuwige scheiding van beide koninkrijken) zorgden voor een grote verstoring van het ideaal van een langdurige Europese vrede.⁸⁷ Om een einde te maken aan deze conflicten verenigden Frankrijk en Engeland zich in 1718 dus met Oostenrijk. Frankrijk probeerde door middel van deze alliantie vooral te voorkomen dat er, in het geval Lodewijk XV zou komen te overlijden, een Franse Successieoorlog zou uitbreken. Oostenrijk hoopte met de alliantie voordeel te behalen in de strijd met Spanje in Italië. De Britse koning hoopte zoals gezegd in ruil voor zijn steun aan Oostenrijk gebiedsuitbreiding te realiseren voor zijn keurvorstendom in het Heilige Roomse Rijk.⁸⁸

Gezien de eerdere betrokkenheid van de Republiek bij de Vrede van Utrecht en het verdrag van 1717 was het niet meer dan logisch om ook deze staat deel te laten nemen aan de nieuwe Quadrupel Alliantie. De Republiek was echter niet

---

⁸⁵ Carter, *Neutrality or Commitment*, 49.

⁸⁶ Treaty of alliance for settling the publick Peace, 22 juli/2 augustus 1718, in: Charles Jenkinson, *A Collection of all the Treaties of Peace, Alliance and Commerce between Great Britain and other Powers 1648-1783* vol. II (Londen 1785) 199-225, 199.

⁸⁷ Filips V was de eerstvolgende in de lijn voor de Franse troonopvolging, na de minderjarige en op dat moment in zwakke gezondheid verkerende Lodewijk XV.

⁸⁸ Carter, *Neutrality or Commitment*, 45-46.

een onderhandelingspartner geweest in het opstellen van de voorwaarden en had deze dus niet aan kunnen laten passen om de eigen belangen er in terug te laten komen. Er zou daarom gesuggereerd kunnen worden dat de Republiek niet meer meespeelde op het hoogste niveau en was gedegradeerd naar een lagere divisie. Om in voetbaltermen te blijven, kon de Republiek weliswaar niet meer meespelen in de eredivisie, maar door de goede resultaten in het vorige seizoen mocht het nog wel Europees voetbal spelen. Als het hieraan mee wilde doen dan moest de Republiek echter wel genoeg nemen met een bijrol in de groepsfase van het toernooi en moest het hopen op een eventuele wildcard die zou worden uitgereikt door de organisatie. De Republiek was niet meer de topclub van weleer, maar het besef dat dit in de nabije toekomst niet meer zou veranderen was nog niet doorgedrongen in Europa. De Republiek was voor de andere staten nog steeds een macht om rekening mee te houden, waardoor Nederland nog steeds betrokken werd in de internationale machtspolitiek. De strategie die de Republiek hierin volgde was echter veranderd van een actief buitenlands beleid, naar een politiek van afzijdigheid.

De Poolse Successieoorlog

Het Nederlandse beleid van afzijdigheid en neutraliteit kwam duidelijk naar voren ten tijde van het uitbreken van de Oorlog om de Poolse Successie in 1733. Polen kende een gekozen vorst en na de dood van koning Augustus II barstte de strijd los om zijn opvolging. Dit bleef niet beperkt tot een binnenlandse aangelegenheid doordat een groot aantal Europese vorstenhuizen zich gingen bemoeien met de Poolse verkiezing door hun eigen kandidaat naar voren te schuiven, dan wel een van de kandidaten van hun voorkeur te steunen. Dat ze dit deden had vooral te maken met het veiligstellen van de eigen invloedssfeer in Europa en het naar eigen voordeel in stand houden van de op dat moment bestaande machtsbalans. Frankrijk zag zijn kans schoon om de Oostenrijks-Russische dominantie van Oost-Europa te doorbreken door de schoonvader van Lodewijk XV, Stanislas Leszczyński, als kandidaat naar voren te schuiven. Oostenrijk en Rusland steunden echter de nieuwe Saksische keurvorst Augustus (III). Nadat de Poolse Rijksdag had gekozen voor Leszczyński dwong Rusland een hervervkiezing ten gunste van Augustus af en zette dit kracht bij door Polen

militair te bezetten. De uiteindelijke betrokkenheid van onder andere Frankrijk, Spanje en Oostenrijk in het conflict had echter weinig te maken met de eigenlijke gebeurtenissen in Polen zelf. Het ging veel meer, naast het verkrijgen van Spaanse gebieden in Italië ten koste van Oostenrijk, om het terugbrengen van Frankrijk als de machtigste staat in Europa, nadat het deze positie na 1713 was kwijtgeraakt.⁸⁹ Het grootste deel van de oorlog vond dan ook plaats in Italië en Zuid-Europa, waarbij Oostenrijk in het nauw werd gedreven. Het wilde op basis van het Tweede Verdrag van Wenen uit 1731 militaire en financiële hulp afdwingen van Engeland en de Republiek, maar vooral de Republiek wenste niet opnieuw het risico te lopen meegesleurd te worden in een grootschalige oorlog waarbij het zelf geen belang zou hebben. Om onder de vermeende verplichtingen van het Weense Verdrag uit te komen werd daarom gesteld dat Oostenrijk het aan zichzelf te wijten had dat het in oorlog was geraakt met Frankrijk. Daarom voelden de Nederlandse politici zich niet verplicht om financiële of militaire hulp te verlenen. Artikel I van het Tweede Verdrag van Wenen stelde namelijk het volgende:

“... that each of the contractors shall be obliged to defend the territories and subjects of the others (...) And moreover, the said contracting parties have expressly obliged themselves, by virtue of this present article, to a mutual defence, or as it is called guaranty of all the kingdoms, states, and territories which each of them possesses, (...), in such manner, that they have mutually declared and promised to one another, that they will, with all their forces oppose the enterprises of all and every one who shall (...) undertake to disturb any of the contractors ...”⁹⁰

In een los extra artikel werd al een uitzondering gemaakt voor wanneer Oostenrijk in oorlog zou komen met het Ottomaanse Rijk. De Nederlandse politici meenden dat Oostenrijk, door het onder druk zetten van Polen (het had troepen naar Silezië gestuurd en bedreigd Polen binnen te vallen) en het steunen van de Russische inval, zelf als agressor kon worden gezien. Dat het nu in Italië grote gebieden moest prijsgeven aan onder meer de Spaanse legers (in 1733-

---

⁸⁹ McKay & Scott, *Rise of the Great Powers*, 143-145.

⁹⁰ Treaty of Peace and Alliance, between the Emperor Charles VI and George II King of Great Britain, in which the States of the United Provinces of the Netherlands are included, 16 maart 1731, in: Charles Jenkinson, *A Collection of all the Treaties of Peace, Alliance and Commerce between Great Britain and other Powers 1648-1783* vol. II (Londen 1785) 318-326, 320.

1734 zouden onder andere Milaan, Napels en Sicilië verloren worden⁹¹) had het aan zichzelf te wijten, waardoor de Republiek in deze zaak dus niet gebonden was aan het Tweede Verdrag van Wenen.⁹² De keizer verklaarde niet van plan te zijn om extra troepen naar de Oostenrijkse Nederlanden te sturen en trok daarnaast zelfs een groot deel van de troepen terug uit de Barrièrestedes om Luxemburg, dat een sleutelrol speelde wanneer de Franse legers het Duitse Rijk wilden binnentrekken, te versterken. Het handelen van de keizer sterkte de Republiek in haar standpunt. Wanneer de Republiek dus verwickeld zou raken in het Poolse conflict en daardoor in oorlog zou raken met Frankrijk, diende het zelf voor de verdediging van de Barrière op te draaien, mede omdat er op weinig hulp uit Engeland gerekend zou kunnen worden.⁹³

De financiële situatie in de Republiek was nog vrijwel niet beter geworden en in 1733 stond de staat op het punt om nog verder te bezuinigen op het leger door het aantal troepen met nog eens een derde te verminderen tot slechts twintigduizend man, waardoor het onmogelijk zou zijn om fatsoenlijk tegenstand te kunnen bieden tegen een eventuele inval van Frankrijk, dat op dat moment verreweg het grootste leger van Europa op de been kon brengen.⁹⁴

Er zou gezegd kunnen worden dat de Republiek geluk had met de opstelling en doelstellingen van de Franse eerste minister, kardinaal Fleury. Hij wenste de Franse oorlogsinspanning namelijk beperkt te houden en wist geluiden aan het Franse hof om de Oostenrijkse Nederlanden aan te vallen de kop in te drukken, nog voordat er officieel met de Republiek over neutraliteit gepraat werd. Bij Fleury zaten de verliezen van zijn land tegen de Grote Alliantie tijdens de Spaanse Successieoorlog nog redelijk vers in het geheugen en hij was bang voor een heropleving van deze samenwerking op dezelfde schaal als dat toen het geval was. Het moest dus voorkomen worden dat de Zeemogendheden zich bedreigd zouden voelen en uit eigen beweging aan de kant van Oostenrijk in zouden grijpen. De beste manier voor Fleury om dit doel te bereiken was het afzonderlijk in onderhandeling treden met de zwakste staat in een

---

⁹¹ Jeremy Black, 'British Neutrality in the War of the Polish Succession, 1733-1735, *The International History Review* 8-3 (augustus 1986) 345-366, 345.

⁹² McKay & Scott, *Rise of the Great Powers*, 148.

⁹³ Zwitzer, *Het Staatse Leger IX*, 120.

⁹⁴ Van Nimwegen, *De Republiek als grote mogendheid*, 66.

statenverbond en in dit geval was dat de Republiek. Zijn idee was dat als hij een van de twee maritieme machten kon overtuigen buiten de oorlog te blijven, dat de ander dit voorbeeld zou volgen vanwege vooral economische overwegingen en angst dat handel verloren zou gaan aan de concurrent.⁹⁵

Op 10 juli 1733, nog voordat de militaire strijd om de Poolse Successie was begonnen, bood de Franse ambassadeur in Nederland, Fénelon, officieel de neutraliteit van de Oostenrijkse Nederlanden aan de Staten Generaal aan. Wanneer Frankrijk en Oostenrijk in conflict met elkaar zouden geraken zou Frankrijk niet de Oostenrijkse Nederlanden aanvallen, wat tot gevolg zou hebben dat de Republiek, door de verplichtingen die het had met betrekking tot de Barrière, ook in de oorlog betrokken zou raken.

Het antwoord van de Republiek op de Franse aanbieding kwam tot stand zonder rekening te houden met de mening van de Engelsen (George II wees een neutraliteitsverklaring af) en zonder de Oostenrijkse keizer te raadplegen. Verwacht werd namelijk dat deze de overeenkomst ook zou afwijzen. De Republiek handelde dus op eigen kracht en liet de eigen belangen prefereren boven de bondgenootschappelijke verplichtingen. De verwachting was namelijk dat de Fransen onmogelijk een langlopende oorlogsinspanning in het verre Polen konden leveren en daarom, wanneer de neutraliteitsverklaring zou worden afgewezen, in plaats daarvan hun troepen richting de Nederlanden zouden sturen, waardoor de Republiek in een gevaarlijke situatie zou terechtkomen, zonder dat het op hulp van zowel Engeland als Oostenrijk zou kunnen rekenen. Na het enigszins dwarsliggen van Gelderland werd op 26 augustus 1733 in de Staten Generaal de resolutie aangenomen waarin het Franse neutraliteitsaanbod geaccepteerd werd. In de resolutie stond echter wel dat wanneer de keizer vanuit zijn Nederlandse domeinen militaire actie wilde ondernemen tegen Frankrijk, de Republiek hiervoor niet verantwoordelijk gehouden kon worden, waardoor het zich dus volledig afzijdig zou kunnen opstellen.⁹⁶ Uiteindelijk werd de overeenkomst bekrachtigd op 24 november 1733 waarbij, in tegenstelling tot

---

⁹⁵ McKay & Scott, *Rise of the Great Powers*, 148-149.

⁹⁶ Van Nimwegen, *De Republiek als grote mogendheid*, 69-73

een eerdere Franse toezegging, niet alleen de Nederlandse Barrière, maar de gehele Oostenrijkse Nederlanden tot neutraal gebied verklaard werden:

“Sa Majesté Très-Chrétienne, (...) a déclaré & déclare qu’elle n’attaquera pas les Pais-Bas Autrichiens, dont Sa Majesté Imperiale est présentement en possession, & qui suivant les Traités doivent servir de Barrière à la République, se réservant Sa Majesté Très Chrétienne la liberté de repousser les hostilités qui pourroient être commises par les Troupes de Sa Majesté Imperiale dans les Pais-Bas Autrichiens, de manière que sans donner atteinte à la neutralité stipulée, ...”⁹⁷

Als tegenprestatie beloofde de Republiek, wanneer dit niet in strijd was met eerder gesloten verdragen en traktaten, zich niet te zullen bemoeien met de oorlog en de machtsstrijd om de Poolse troonopvolging: “Leurs Hautes Puissances de leur côté déclarent qu’Elles ne prendront aucune part dans l’affaire de Pologne”. Dit hield echter niet in dat de Republiek aan de zijlijn ging toekijken naar wat er gebeurde op dit gebied. Om niet volledig buitengesloten te worden in de Europese affaires opperde Van Slingerlandt om de Republiek, in samenwerking met Groot-Brittannië, een bemiddelende rol te laten spelen om de strijdende partijen aan de onderhandelingstafel nader tot elkaar te laten komen. Dit liep echter op niets uit en Frankrijk en Oostenrijk zouden uiteindelijk zelf tot een wapenstilstand komen.⁹⁸

De Britten waren, ondanks hun officiële tegenstand voor de Nederlandse neutraliteit, door Nederlandse afzijdigheid min of meer zelf gedwongen om ook een neutrale positie in te nemen. Deels had dit te maken met eigen belangen die hierin meespeelden⁹⁹, maar de Britse neutraliteit kwam ook voort uit de Nederlandse beslissing om afzijdig te blijven. De Britten konden nu immers niet meer openlijk partij kiezen voor Oostenrijk of troepen sturen naar Italië om de Oostenrijkse legers daar uit de brand te helpen. Wanneer de Engelsen dit wel zouden doen zou dit betekenen dat zij veel handel met Spanje zouden verliezen aan de Nederlanders.¹⁰⁰ Door zelf met de Fransen te onderhandelen over neutraliteit had de Republiek Engeland gedwongen om dit voorbeeld te volgen.

---

⁹⁷ Convention, ou acte de neutralité, signé le 24. Novembre 1733. entre le Roi de France & leurs Hautes Puissances & ratifié le 23. de Decembre, in: Rousset, *Recueil historique d’actes, négociations, mémoires et traités. Depuis la Paix d’Utrecht jusqu’à présent*, IX (Den Haag 1735) 461-463, 462.

⁹⁸ Ibidem, 462; Van Nimwegen, *De Republiek als grote mogendheid*, 74-75; Carter, *Neutrality or Commitment*, 59.

⁹⁹ Zie hiervoor: Black, ‘British Neutrality’.

¹⁰⁰ McKay & Scott, *Rise of the Great Powers*, 148.

Dat Groot-Brittannië dit zonder al te veel gedoe liet gebeuren had ook te maken met de weinige bereidheid die er bestond om Oostenrijk te ondersteunen. De alliantie tussen de drie staten (en met name tussen Engeland en de Republiek enerzijds en Oostenrijk anderzijds) was slechts tot stand gekomen door diplomatieke overwegingen. Er bestond vrijwel geen verbondenheid tussen Oostenrijk en de zeemogendheden op cultureel, religieus of economisch gebied. De alliantie was een diplomatieke creatie en als een derde partij (in dit geval Frankrijk) met betere voorwaarden kwam, kon de alliantie gemakkelijk worden opgezegd of tijdelijk worden genegeerd.¹⁰¹ De Britten hadden dus uiteindelijk niet al te veel moeite om net als de Republiek een neutrale positie in te nemen in het Poolse conflict. Waarschijnlijk, maar dit is slechts speculeren, hadden de Britten, wanneer zij meer belang zagen in inmenging in de oorlog, dit echt wel gedaan en hadden zij actief gepoogd om de Republiek hierin te betrekken, zoals dit een paar jaar later het geval zou zijn tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog. Het was dus niet zo dat Groot-Brittannië neutraal bleef vanwege de sterke positie die de Republiek innam en de druk die het op de Britten uitoefende, maar puur uit eigen overwegingen.

Het feit dat Groot-Brittannië zich niet mengde in de Poolse Successieoorlog had indirect wel tot gevolg dat het aan prestige had ingeboet. Ditzelfde gold voor Oostenrijk, dat zonder hulp van buitenaf niet in staat bleek om zich krachtig te verzetten tegen de beperkte Franse oorlogsinspanning. Hier stond tegenover dat Frankrijk min of meer terugkeerde als leidende continentale mogendheid. Het was de Fransen duidelijk geworden dat het weinig te vrezen had van de voormalige leden van de Grote Alliantie en dat deze staten gemakkelijk van elkaar waren los te weken.

Wat de Republiek betreft zijn er meerdere conclusies te trekken uit het gevoerde beleid met betrekking tot de Poolse Successieoorlog. Aan de ene kant trok het zich weinig aan van de mening van Engeland en Oostenrijk, op dat moment de belangrijkste bondgenoten. Nederland voer een eigen koers en ging graag in op het genereuze Franse neutraliteitsvoorstel, waardoor de Republiek Engeland en Oostenrijk feitelijk buitenspel zette. Aan de andere kant kan er gezegd worden

---

¹⁰¹ Black, 'British Neutrality', 354.

dat het varen van deze eigen, neutrale koers bittere noodzaak was en niet voortkwam uit sterkte, maar juist uit zwakte. Het viel niet te verwachten dat de Engelsen en Oostenrijkers de Republiek te hulp zouden schieten bij het verdedigen van de Barrièrestedes en de Republiek was bij lange na niet in staat om zowel de sterk vervallen verdedigingswerken op te knappen als om deze te bemannen met voldoende troepen. Dat de Republiek relatief gemakkelijk, zonder al te veel bemoeienis van andere staten, een neutraliteitsverdrag met Frankrijk kon afsluiten had ook deels te maken met de rol die Groot-Brittannië in het Poolse conflict speelde. De Britse eerste minister Robert Walpole wenste zich te concentreren op binnenlandse problemen en kon daarbij zo min mogelijk afleiding gebruiken in de vorm van (militaire) verplichtingen op het Europese vasteland.¹⁰² Koning George II was dan misschien tegen de Nederlandse neutraliteit, maar het kwam de eerste minister eigenlijk wel goed uit. De Britten lieten de Nederlanders dus eigenlijk hun gang gaan, waardoor er niet gezegd kan worden dat de Republiek sterk genoeg stond om volledig zelf de te volgen koers uit te kunnen zetten. Dit valt goed te zien tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog, waarin de Republiek wederom neutraal wenste te blijven, maar mede door Britse druk zich gedwongen zag om de oorlogvoerende partijen te gaan steunen en zo langzaamaan zelf een deelnemer in de oorlog werd, zonder dit zelf te willen. Deze druk bestond ook al in de jaren 1739-1740, waarin Engeland wederom probeerde om de Republiek deel te laten nemen aan een gewapend handelsconflict met Spanje, de Spaans-Engelse Oorlog of 'War of Jenkins' Ear'. De Staatse politici deden er ook toen alles aan om onder de bepalingen van bestaande traktaten uit te komen waar vanuit de Republiek eigenlijk verplicht was de Engelsen gewapend te hulp te schieten. Ook in dit conflict bestond het gevaar dat Frankrijk zich zou scharen aan Spaanse zijde en de Barrière aan zou vallen. Ook al bleef de Republiek neutraal, er werden toch voorbereidingen getroffen om de defensie te verbeteren omdat niet werd verwacht nog veel langer weg te kunnen komen met de neutrale houding. Het duurde echter bijna een jaar voordat de Staten Generaal de resolutie tot vermeerdering van het aantal troepen met 11.000 man goedkeurde, wat in het buitenland werd gezien als een teken van zwakte. Volgens de Franse eerste

---

¹⁰² Van Nimwegen, *De Republiek als grote mogendheid*, 70.

minister Fleury moest dit wel het gevolg zijn van geldgebrek, dan wel van onderlinge verdeeldheid in de provincies.¹⁰³

Conclusie

Hiermee zijn wat betreft de Republiek de belangrijkste voorafgaande gebeurtenissen aan de Oostenrijkse Successieoorlog behandeld. Concluderend kan gesteld worden dat de Republiek zich het liefste had teruggetrokken van het Europese toneel totdat het financieel de zaken weer op orde had. Dit werd echter onmogelijk gemaakt doordat het voor de eigen veiligheid onontkoombaar was om niet samen te werken met de omringende landen. Zolang de Nederlandse politici zich vooral op de interne problemen wilden richten waren de geschillen die de andere Europese machten met elkaar hadden niet aan de orde. In deze conflicten moest het liefst geen partij gekozen worden, tenzij de Republiek hier voordeel uit kon halen, bijvoorbeeld op het gebied van de handel.

Mede door het internationale karakter van het Nederlandse verleden was het onmogelijk om helemaal af te zien van Europese verplichtingen. In de periode voorafgaand aan de Oostenrijkse Successieoorlog was het voor de Republiek echter vrijwel onmogelijk om aan deze uit alliantieverdragen voortkomende verplichtingen te kunnen voldoen, ondanks dat het leger op papier tussen 1727 en 1735, mede door de ontwikkelingen in Polen en Oostende, was uitgebreid naar 50.000 man.¹⁰⁴ In de eerste helft van de achttiende eeuw groeide de bevolking nauwelijks en stagneerde de economie, waardoor deze ten opzichte van de omringende staten relatief kleiner werd. De zware schuldenlast kon hierdoor zeer moeilijk teruggedrongen worden en kromp tussen 1715 en 1740 met slechts vijftien miljoen gulden tot f295 miljoen, waardoor de grote rentelasten bleven bestaan.¹⁰⁵ De schulden- en interestlast bleef als een molensteen om de nek van de Republiek hangen. Een actief buitenlands beleid was vrijwel uitgesloten, wat terugkomt in de in dit hoofdstuk besproken verdragen en allianties, die toch vooral gericht waren op vrede en veiligheid.

---

¹⁰³ Zwitzer, *Het Staatse Leger IX*, 124-125; Van Nimwegen, *De Republiek als grote mogendheid*, 140-141.

¹⁰⁴ Van Nimwegen, *De Republiek als grote mogendheid*, 99, 103.

¹⁰⁵ Dormans, *Het Tekort*, 109-110.

Wat zegt dit over de status als grote mogendheid? Ten eerste werd de Republiek, mede doordat het zo'n belangrijke positie innam in de Zuidelijke Nederlanden door het belang dat het had in de Barrière, nog steeds gezien als een belangrijke bondgenoot of tegenstander door respectievelijk Engeland (en in mindere mate Oostenrijk) en Frankrijk. Ondanks de politiek van afzijdigheid deed de Republiek daardoor toch mee aan enkele allianties. Ten tweede was het hierbij echter niet langer een partij die meebesliste hoe de voorwaarden van het verdrag er uit kwamen te zien. De verdragen werden gesloten door anderen, zoals bijvoorbeeld in de Quadrupel Alliantie tussen Frankrijk, Oostenrijk en Groot-Brittannië, of met het Verdrag van Hannover van 1725 tussen Frankrijk, Groot-Brittannië en Pruisen. Vervolgens verzochten deze landen de Republiek om toe te treden. De Republiek veranderde in deze periode dus van een 'oprichtende' en daarmee een van de leidende partijen in een volger. Dit was een erg belangrijk verschil en de Republiek werd dus minder hoog ingeschat dan voorheen.¹⁰⁶ De Republiek zat op het randje van degradatie naar tweederangs mogendheid, maar door de politiek van afzijdigheid en de relatieve rust op het Europese continent kon dit enigszins verbloemd worden. Zoals we in het volgende hoofdstuk zullen zien, was er een grootschalig conflict nodig om de Republiek van z'n voetstuk te laten vallen.

---

¹⁰⁶ Hugh Dunthorne, *The Maritime Powers 1721-1740: A Study in Anglo-Dutch Relations in the Age of Walpole* (New York 1986) 206-207.

4. Wat voor militaire rol speelde de Republiek tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog? Kon het de status van grote mogendheid waarmaken?

In de vroegmoderne tijd leidde het overlijden van een vorst geregeld tot een gewapend conflict dat meer dan eens kon uitgroeien tot een oorlog die niet alleen het halve Europese continent omvatte, maar ook vaak in de koloniën werd uitgevochten. Zo werd de eerder genoemde Spaanse Successieoorlog door Onnekink en De Bruin al omschreven als Wereldoorlog 0.1.¹⁰⁷ Nadat de Spaanse en Poolse Successieoorlogen de revue hebben gepasseerd zal in dit hoofdstuk de Oostenrijkse Successieoorlog behandeld worden. Enige achtergrondinformatie is hierbij uiteraard onontbeerlijk, maar de nadruk zal liggen op de rol die de Republiek in dit conflict speelde. Hierbij zal de vraag centraal staan of het de status van grote mogendheid, die het nog steeds kreeg toebedeeld door de andere grote mogendheden, nog kon waarmaken. Aangetekend dient te worden dat de Oostenrijkse Successieoorlog zich voor een groot deel afspeelde in Italië. Gezien het verwaarloosbare aandeel van de Republiek in dit deel van het conflict zal dit theater grotendeels buiten beschouwing gelaten worden.

Terminologie

De verschillende successieoorlogen gingen eigenlijk slechts in naam over wie de vorige vorst zou moeten opvolgen. Vooral in de hier behandelde periode vormde de kwestie van troonopvolging slechts een dekmantel voor andere staten om door middel van oorlogvoering te proberen de eigen macht en het eigen grondgebied uit te breiden. Doordat de meeste Europese staten met elkaar verbonden waren in allianties en er daardoor blokvorming optrad, kon de kleinste dreiging al gezien worden als een poging de bestaande machtsbalans te verstoren, waardoor direct een groot deel van Europa in oorlog raakte met elkaar.¹⁰⁸ Het wegvallen van een vorst en de kans dat zijn domeinen zouden worden ingenomen door een rivaliserende staat betekende dus vaak dat er een oorlog uitbrak. Zo ging het ook in de Oostenrijkse Successieoorlog toen keizer

¹⁰⁷ David Onnekink, Renger De Bruin, *De Vrede van Utrecht (1713)* (Hilversum 2013) 41-45.

¹⁰⁸ Zwitzer, *Het Staatse Leger IX*, 125.

Karel VI overleed op 19 oktober 1740, zonder een mannelijke erfgenaam achter te laten.

De term 'Oostenrijkse Successieoorlog' is een uitvinding uit de negentiende eeuw. In de tijd dat het conflict speelde bestond er geen algemeen gebruikte term vanwege het verdeelde karakter van de oorlog. In feite bestond de Oostenrijkse Successieoorlog uit een serie losjes met elkaar verbonden conflicten die zich verspreid over Europa en de koloniën afspeelden. In de jaren 1740 werd simpelweg gesproken over de oorlog in Bohemen of van de Eerste of Tweede Silezische Oorlog. Een officiële naam voor het geheel aan oorlogen bestond dus niet, al kwamen de termen 'Oorlog om de Pragmatieke Sanctie' of simpelweg 'de oorlog van 1741' wel voor.¹⁰⁹

De Oostenrijkse Successieoorlog is onder te verdelen in een aantal deelconflicten die allemaal al vele jaren op de achtergrond van de internationale politiek meespeelden en die allemaal vrijwel gelijktijdig tot uitbarsting kwamen. Ten eerste was dit de rivaliteit tussen Oostenrijk en Frankrijk over welke van de twee de meeste invloed kon uitoefenen in Duitsland. Het tweede conflict ging tussen Oostenrijk en Spanje met als inzet de hegemonie in Italië. Het derde spanningsveld lag tussen Spanje en Groot-Brittannië betreffende de handel in de Amerikaanse koloniën. Het vierde en laatste twistpunt was tussen Groot-Brittannië en Frankrijk en ging over welke van deze twee grootmachten de hegemonie bezat over het hele Europese continent.¹¹⁰

Begin van de oorlog: Pruisen valt Silezië binnen

De serie conflicten die dus later bekend zou worden als de Oostenrijkse Successieoorlog begon toen Maria Theresia haar vaders domeinen in onder andere het huidige Oostenrijk, Tsjechië en Polen erfde en de omringende landen hun kans schoon zagen om oude aanspraken op (delen van) deze gebieden te doen gelden. Het Oostenrijkse buitenlandse beleid had gedurende het bewind van Karel VI in het teken gestaan van het verzekeren van de Pragmatieke Sanctie. Dit hield in dat de andere staten in Europa zouden accepteren dat Karels erfenis kon worden aangenomen door zijn dochter Maria Theresia. Het was gebruikelijk

---

¹⁰⁹ Browning, *The War of the Austrian Succession*, xii.

¹¹⁰ *Ibidem*, 27.

dat koninklijke titels en domeinen overgingen in de mannelijke lijn, maar doordat Karel VI geen zonen had wilde hij door middel van de Pragmatieke Sanctie toch zorgen dat zijn erfenis ordelijk zou worden afgehandeld en intact zou blijven binnen de familie. De wetgeving binnen het Heilige Roomse Rijk verbood echter dat de prestigieuze keizerlijke titel zou overgaan op een vrouw. Om toch het verlies van status op te vangen zou geprobeerd worden om de echtgenoot van Maria Theresia, Frans Stefan van Lotharingen, tot keizer gekozen te laten worden. Hierdoor kon de keizerlijke titel, die sinds 1438 in het bezit was geweest van een Habsburger, toch nog voor de familie behouden blijven. Uiteindelijk accepteerden Spanje, Rusland, Pruisen, Groot-Brittannië, de Republiek en Frankrijk de Pragmatieke Sanctie, waardoor Karel VI dacht met een gerust hart te kunnen sterven. Uiteindelijk bleek deze gang van zaken een grote miscalculatie te zijn en brak er toch oorlog uit.¹¹¹

Op 16 december 1740 viel namelijk de Pruisische koning Frederik II, ook wel bekend onder de naam Frederik de Grote, het door Oostenrijk bestuurde Silezië binnen onder het voorwendsel dat Pruisen aanspraak zou maken op het gebied. Hoewel Pruisen dus eerder had toegezegd de Pragmatieke Sanctie te respecteren, dacht de nieuwe koning (Frederik II was pas vijf maanden aan de macht) daar dus anders over. Zijn vader had ten opzichte van de bevolkingsomvang ($\pm 2,2$ miljoen) een enorm leger van ongeveer 80.000 man in permanente staat van paraatheid gebracht en Frederik II wenste hier ter vergroting van zijn eigen eer en prestige gebruik van te maken. Silezië was de rijkste en belangrijkste Habsburgse provincie in Centraal-Europa (ruim een kwart van de Habsburgse directe belastinginkomsten kwamen uit Silezië¹¹²), maar was mede door de slechte staat van de Oostenrijkse financiën zeer slecht verdedigd. In de hoop dat door het overlijden van Karel VI onrust zou ontstaan in Oostenrijk dacht Frederik II dus zijn slag te slaan, mede geruggensteund door de wetenschap dat de Russische tsarina Anna in november was overleden en er daardoor ook niets van deze grote Pruisische oosterbuur was te vrezen. Ook verwachtte Frederik II dat wanneer Frankrijk zich met de kwestie zou gaan bemoeien (vijandig ten opzichte van Pruisen), dit niet geaccepteerd zou worden

---

¹¹¹ Browning, *The War of the Austrian Succession*, 18.

¹¹² *Ibidem*, 42.

door de beide Zeemogendheden.¹¹³ Frederik II wilde door zijn veroveringen zichzelf een goede uitgangspositie verwerven aan de onderhandelingstafel tijdens eventuele besprekingen over vrede of bijvoorbeeld om een overeenkomst te kunnen sluiten met Maria Theresia betreffende de keizerstitel. Eind januari 1741 had het Pruisische leger vrijwel heel Silezië veroverd en Frederik II bood aan om de Habsburgse landen verder met rust te laten in ruil voor het officieel in bezit krijgen van het grootste deel van Silezië. Hij hoopte daarnaast dat zijn militaire openingszet ervoor zou zorgen dat zowel de Engelsen als de Fransen hem gewillig zouden zijn in eventuele verdere onderhandelingen. De uiting van militaire macht moest ervoor zorgen dat beide mogendheden er alles aan zouden doen om Pruisen tot hun bondgenoot te maken.¹¹⁴ Het belangrijkste doel van Frederik II (de inlijving van Silezië door Pruisen) kon echter niet bereikt worden omdat Maria Theresia weigerde toe te geven in deze kwestie. Dit zou afbreuk doen aan de Pragmatieke Sanctie, wat van invloed zou kunnen zijn op eventuele verdere aanspraken van andere vorsten op andere gebieden die werden bestuurd door de Habsburgse dynastie.¹¹⁵

De Republiek raakt betrokken

Maar waar komt de Republiek voor in dit verhaal? Dit begint vooral bij een tweede vorst die aanspraak maakte op de Habsburgse erfenis (en dan vooral de keizerstitel): de keurvorst van Beieren, Karel Albert. Een aantal vooraanstaande edelen in Bohemen en Oostenrijk steunden zijn aanspraak en hij probeerde zich al lang voor de dood van Karel VI te verzekeren van Franse (militaire) steun. Frankrijk zelf had dan wel toegezegd de Pragmatieke Sanctie te zullen respecteren, maar dit betekende niet dat het af zou zien van het steunen van een andere staat die de Sanctie niet respecteerde. Wanneer Frankrijk door het steunen van Beieren in oorlog zou raken met Oostenrijk (wat logisch zou zijn gezien de slechte staat van het leger en de financiën van Beieren) zou het een directe bedreiging gaan vormen voor de Oostenrijkse Nederlanden (en daarmee

---

¹¹³ Anderson, *The War of (...) 1740-1748*, 59-69.

¹¹⁴ Black, *International Relations*, 159.

¹¹⁵ Browning, *The War of the Austrian Succession*, 43.

de Barrière) en dus ook voor Oostenrijks bondgenoten: Groot-Brittannië en de Republiek.¹¹⁶

In Frankrijk was Fleury nog steeds aan de macht, maar zijn invloed was, mede door zijn hoge leeftijd, sterk afgenomen in vergelijking met de jaren 1730. Kardinaal Belle-Isle bepaalde nu voor een groot deel het beleid. Deze graaf had een ambitieus plan opgesteld om Frankrijk tot de onaantastbare en meest dominante staat van Europa te maken. Frankrijk zou door financiële en militaire steun zorgen dat Oostenrijk geen hulp van buitenlandse bondgenoten zou kunnen ontvangen. Er zouden 35.000 troepen naar Duitsland gestuurd moeten worden om Pruisen bij te staan en daarnaast zou nog een zelfde aantal aan de grens met Hannover gepositioneerd moeten worden om Engeland ervan te weerhouden zich te mengen in het conflict. Verder zou Rusland afgeleid moeten worden met een oorlog tegen Zweden en zouden de Turken overtuigd moeten worden om Oostenrijk aan te vallen. Het laatste deel van het plan bestond uit het door Spanje laten aanvallen van de Oostenrijkse bezittingen in Italië.¹¹⁷

Met het oog op de gebeurtenissen in Silezië en de houding van Frankrijk in het geheel werd in de Republiek in januari 1741 al besloten het leger uit te breiden met ruim negenduizend manschappen.¹¹⁸ Dit had ook te maken met de verplichtingen die de Republiek in de kwestie had vanwege de verbintenis met Oostenrijk door middel van het eerder genoemde Verdrag van Wenen van 1731 en het Barrièreverdrag. Het Barrièreverdrag en het Oude Systeem waren vanuit de Republiek gezien vooral bedoeld voor het waarborgen van de eigen veiligheid, maar met het uitbreken van de Oostenrijkse Successieoorlog was de Republiek door de verdragen verplicht om Oostenrijk uit de brand te helpen.¹¹⁹ Er was echter bepaald dat de Republiek niet een deelnemende partij zou worden in een oorlog wanneer het troepen of subsidies aan een bevriende staat zou leveren, waardoor het dus juridisch gezien minder risico liep.

---

¹¹⁶ Mark A. Thomson, 'The War of the Austrian Succession', in: J.O. Lindsay (ed.), *The New Cambridge Modern History* 7 (Cambridge 1957) 416-439, 416.

¹¹⁷ Browning, *The War of the Austrian Succession*, 46-47.

¹¹⁸ Voor details en samenstelling, zie: Zwitser, *Het Staatse Leger* IX, 129.

¹¹⁹ Carter, *Neutrality or Commitment*, 72.

De Republiek en Engeland zouden troepen moeten sturen naar Oostenrijk wanneer het zou worden aangevallen. De Republiek wilde echter het liefste niet betrokken raken in een landoorlog omdat de eigen veiligheid dan sterk in het geding kwam. Hannover wilde niet een garantie afgeven voor het verdedigen van de Nederlandse grenzen en de positie van Frankrijk in het geheel was in de Republiek nog niet volledig bekend. Daarom besloot Nederland om het financiële equivalent van de verplichte vijfduizend hulptroepen aan Oostenrijk beschikbaar te stellen: een subsidie van 840.000 gulden. Ondertussen was men in Frankrijk deels begonnen met het uitvoeren van het plan van Belle-Isle, waardoor er een leger van veertigduizend man naar Beieren werd gestuurd en een leger van dezelfde grootte richting de grens van Hannover om de Zeemogendheden te intimideren.¹²⁰ In de Republiek gaf dit aanleiding tot het opnieuw opperen van het afsluiten van een neutraliteitsverdrag met Frankrijk, net als dat in 1733 met betrekking tot de Poolse Successieoorlog was gebeurd. De Franse ambassadeur Fénelon had namelijk gesuggereerd dat Frankrijk bereid zou zijn om een nieuw neutraliteitsverdrag af te sluiten, maar de Fransen hadden dit nooit officieel aan de Staten Generaal aangeboden. Er kon ook niet door de Republiek zelf naar gevraagd worden omdat dit een zwakgebod zou betekenen en de Fransen redenen zou verschaffen om met tegeneisen te komen. De Britten, in de persoon van George II, meenden ook dat de Republiek niet neutraal moest blijven en de verplichtingen moest nakomen. Toch sloot George II in september 1741 voor zijn keurvorstendom Hannover precies zo'n neutraliteitsverdrag met Frankrijk als waar hij met betrekking tot de Republiek zo tegen was geweest. De resterende maanden van 1741 vond er intern overleg plaats tussen de verschillende vertegenwoordigers van de provincies over het al dan niet proberen de Republiek en de Oostenrijkse Nederlanden wederom neutraal te laten verklaren en over het al dan niet vermeerderen van het leger met twintigduizend man. Raadspensionaris Van der Heim meende namelijk dat er zonder een fatsoenlijk leger (in 1741 telde het Staatse leger ongeveer 60.000 manschappen) geen vuist gemaakt kon worden om eventuele diplomatieke besluiten af te kunnen dwingen. Hij meende eveneens dat wanneer de Republiek weer de neutraliteit zou afkondigen en daardoor Frankrijk zijn gang zou laten gaan in Centraal-

---

¹²⁰ Van Nimwegen, *De Republiek als Grote Mogendheid*, 143-148.

Europa, de Europese machtsbalans dusdanig verstoord zou worden dat de veiligheid van de Republiek hoe dan ook in het gedrang zou komen. Frankrijk, Pruisen en Beieren probeerden Oostenrijk van de kaart te vegen en als dit zou lukken raakte de Republiek haar belangrijkste continentale bondgenoot en deelnemer aan het Oude Systeem kwijt.¹²¹ Dit toont aan dat de Republiek zich niet had neergelegd bij een eventuele bijrol op het Europese machtstoneel. De interesses en langetermijnbelangen lagen nog steeds op continentaal niveau en beperkten zich niet slechts tot de eigen regio. Op de kortere termijn was dit wel het geval omdat er in de Republiek, gezien de nog steeds erg ongunstige financiële situatie, een grote groep politici was te vinden die het liefst de Republiek buiten de oorlog wilde houden. Deze interne verdeeldheid duidt op een omslagpunt in de internationale status waarop de Republiek in de jaren 1740 was aanbeland. Moest het met alle macht vast blijven houden aan de belangrijke positie die het in Europa innam in het verleden? Of was het beter, mede gezien de slechte militaire en financiële situatie waarin bondgenoot Oostenrijk zich bevond, om het zinkende schip (wat het bondgenootschap dreigde te worden) te verlaten en daardoor te verworden tot figurant in de Europese machtspolitiek? Gezien de eigen financiën leek dit laatste, ondanks het verlies in prestige, de betere optie, maar het lijkt erop dat er redelijk onbewust is gekozen voor de eerste optie. In maart 1742 breidde de Republiek haar strijdkrachten namelijk nogmaals uit met dit keer maar liefst twintigduizend man, waardoor het Staatse leger op papier uit ongeveer 84.000 manschappen bestond. Het duurde echter nog ongeveer twee jaar voordat het werkelijke aantal troepen de tachtigduizend zou overschrijden.¹²²

Op 29 januari 1743 overleed in Frankrijk kardinaal Fleury, waardoor de politici in de Republiek zich zorgen gingen maken over het Franse beleid. Fleury stond namelijk bekend om zijn voorkeur voor vrede. Nu hij was overleden bestond de vrees dat de oorlogszuchtige stemmen aan het Franse hof niet meer ingeperkt zouden worden en dat Frankrijk zich nu volop in de oorlog zou storten. Met het oog op de verplichtingen die de Republiek was aangegaan in de verdragen met

---

¹²¹ Van Nimwegen, *De Republiek als Grote Mogendheid*, 148-153.

¹²² Zwitser, *Het Staatse Leger IX*, 131; Van Nimwegen, *De Republiek als Grote Mogendheid*, 103.

Oostenrijk en het verlies aan status wanneer deze niet werden nagekomen, werd naar aanleiding van het overlijden van Fleury en na herhaaldelijke verzoeken van Maria Theresia, besloten om een hulpkorps van twintigduizend troepen beschikbaar te stellen aan Oostenrijk. Dat de Republiek nu openlijk troepen stuurde en zich dus mengde in de oorlog betekende echter niet dat het in oorlog was met de tegenstanders van Oostenrijk. De Republiek voldeed slechts aan de 'contractuele verplichtingen' en 'leende' een deel van het leger uit aan de Oostenrijkse vorstin. Door soortgelijke constructies was Frankrijk ook (nog) niet officieel in oorlog met Oostenrijk, net zo min als het in oorlog was met Groot-Brittannië.¹²³

In de tussentijd had het bestaan van de Habsburgse monarchie aan een zijden draadje gehangen. Pruisen, Beieren en Frankrijk hadden namelijk grote delen van Oostenrijk ingenomen en hadden zelfs op het punt gestaan om Wenen te belegeren, maar hadden in plaats hiervan besloten om eerst Praag in te nemen, wat was gelukt op 25 november 1741. In tegenstelling tot de verwachtingen leidde het verlies van Praag niet tot het ineenstorten van het Habsburgse Rijk. Binnen twee maanden was Opper-Oostenrijk inclusief hoofdstad Linz heroverd. Op 12 februari 1742 was de Beierse keurvorst gekroond tot keizer Karel VII, maar nog voor het einde van de maand bezetten de Oostenrijkse legers München en een groot deel van Beieren. Mede hierdoor kwam de Franse positie in Bohemen sterk in gevaar.¹²⁴

Ook waren inmiddels in juli en augustus 1742 16.000 Britse troepen aangekomen in de Oostenrijkse Nederlanden, wat tot gevolg had dat Frankrijk de noordwestelijke grenzen moest versterken. Het sturen van de troepen naar de Oostenrijkse Nederlanden was een van de eerste wapenfeiten van de nieuwe Britse Secretary of State van het Noordelijke departement, Lord Carteret. Deze minister, die de meer vredesgezinde Walpole had opgevolgd, zag de oorlog in Europa niet langer slechts als een strijd om Oostenrijk in leven te houden. Voor Carteret was het zaak om te voorkomen dat een verzwakt Oostenrijk een machtsvacuüm zou achterlaten dat zou worden opgevuld door Frankrijk, waardoor de Fransen ten koste van de Britten de overheersende rol in Europa

---

¹²³ Zwitter, *Het Staatse Leger IX*, 137-138.

¹²⁴ Anderson, *The War of (...) 1740-1748*, 87, 112-113; Black, *International Relations*, 162.

zouden overnemen. Het neutraliteitsverdrag omtrent Hannover werd mede hierom niet verlengd en het versterken van de Zuidelijke Nederlanden (samen met 20.000 Staatse troepen) moest zorgen voor het in toom houden van de Franse oorlogsinspanning, die inmiddels al veel geleden had in Bohemen.¹²⁵

In Oostenrijk werden plannen gemaakt om Frankrijk binnen te vallen met een bondgenootschappelijk leger vanuit de Oostenrijkse Nederlanden, waarbij Oostenrijk ook een groot deel van de troepen zou leveren. Dit werd mogelijk gemaakt doordat Maria Theresia en Frederik II in de zomer van 1742 met de Vrede van Breslau hadden besloten de strijdbijl te begraven, hoewel zou blijken dat dit slechts van tijdelijke aard zou zijn. Voor het moment betekende het echter dat Oostenrijk de strijdmacht in offensief opzicht kon verplaatsen. Eerst kon Praag worden belegerd. Nadat het de Franse troepen die eerst gelegerd waren in Westfalen om Hannover en de Republiek onder druk te zetten, onder leiding van Maillebois, niet was gelukt om het Franse leger in Praag te ontzetten, konden de Oostenrijkers de stad innemen. De campagne in het Duitse Rijk had de Fransen ongeveer de helft van de 40.000 troepen gekost, zonder dat het tot een structurele verzwakking aan Oostenrijkse kant tot gevolg had gehad. Critici stelden zelfs dat Frankrijk in heel Centraal-Europa 60.000 man zou zijn verloren, zonder een enkele beslissende veldslag te zijn aangegaan.¹²⁶ Het verlichten van de druk op Hannover had tot direct gevolg dat George II zijn troepen elders durfde in te zetten, wat resulteerde in de versterking van de Oostenrijkse Nederlanden en het verlangen om Noord-Frankrijk binnen te vallen. Op veel steun in de Republiek hoefde echter niet gerekend te worden. In de Republiek wist men dat het afhankelijk was van Engeland voor het adequaat kunnen verdedigen van de Barrière, waardoor het buitenlands beleid meer dan eens werd aangepast aan Britse wensen, maar de Republiek was geen satellietstaat.¹²⁷ Toen, ondanks het overlijden van Fleury, de directe dreiging van de Fransen dus verdwenen was, nam de steun voor oorlog dus af. Men was bang dat in een directe oorlog met Frankrijk, de Engelsen er met de buit vandoor zouden gaan,

---

¹²⁵ Browning, *The War of the Austrian Succession*, 99-102.

¹²⁶ Anderson, *The War of (...) 1740-1748*, 112, 114; Van Nimwegen, *De Republiek als Grote Mogendheid*, 171.

¹²⁷ Thomson, 'The War of the Austrian Succession', 422-423.

terwijl de Republiek het meest te lijden zou hebben en het vuile werk zou mogen opknappen, net zoals dat tijdens de Spaanse Successieoorlog het geval was geweest.

Nieuw strijdtoneel: de Nederlanden

Uit de eerder genoemde legeraugmentatie van 1742 werden zesduizend troepen gebruikt om een deel van de Engelse troepen die gelegerd waren in de Zuidelijke Nederlanden af te lossen, zodat deze zich bij het zogenaamde Pragmatieke Leger konden voegen in Duitsland. Dit leger bestond uit ongeveer 16.000 Britten, zesduizend Hessen, 16.000 man uit Hannover en ongeveer 20.000 troepen uit de Oostenrijkse Nederlanden. De overgebleven 14.000 soldaten in Nederlandse dienst zouden zich vanaf augustus 1743 bij dit leger voegen, dat officieel tot doel had steun te verlenen aan de opmars van Maria Theresia in het Duitse Rijk. George II had echter het commando over dit leger op zich genomen en het lijkt erop dat hij het Franse leger zo ver mogelijk weg wilde jagen van zijn keurvorstendom Hannover. Hierdoor sloot het Pragmatieke Leger zich nooit aan bij de Oostenrijkse legers in Beieren. De hele onderneming had vrijwel niks opgeleverd. Het Nederlandse deel van het leger had uiteindelijk in vijf maanden tijd ongeveer duizend kilometer gemarcheerd van Arnhem, via Paderborn en Mannheim naar Maastricht, om vervolgens samen met de rest van het Pragmatieke Leger de winterkwartieren te betrekken in de Oostenrijkse Nederlanden. Het Franse leger had zich ongestoord kunnen terugtrekken uit het Duitse Rijk, maar was geen schade toegebracht. De Republiek had met het leveren van de 14.000 man wel zijn goede wil getoond om de plichten met betrekking tot het verdedigen van de Pragmatieke Sanctie na te komen. De onderneming had echter veel geld gekost en had weinig tot geen concrete resultaten opgeleverd.¹²⁸

De internationale positie van de Republiek werd moeilijker gemaakt doordat, na het tekenen van het Verdrag van Fontainebleau, Frankrijk achtereenvolgens de oorlog verklaarde aan Groot-Brittannië (30 maart 1744) en Oostenrijk (27 april 1744). De beide bondgenoten van de Republiek waren nu dus openlijk in oorlog

---

¹²⁸ Zwitzer, *Het Staatse Leger IX*, 137-145.

met de grootste continentale macht in Europa (in 1743 telde het Franse leger in totaal zo'n 330.000 troepen¹²⁹). De Republiek had nog een redelijk goede relatie met Frankrijk en wenste deze niet in gevaar te laten komen doordat de bondgenoten nu in oorlog waren met Frankrijk. Aan de andere kant moesten Londen en Wenen ook te vriend gehouden worden omdat de Republiek van hen afhankelijk was voor de verdediging van de Barrièreesteden, vooral nu een aanval op de Oostenrijkse Nederlanden door Frankrijk een stuk aannemelijker was geworden door de officiële status van oorlog tussen Oostenrijk en Frankrijk.¹³⁰ Een oorlog in de Lage Landen in 1744 was ook dichterbij gekomen omdat het Pragmatieke Leger zich daar zoals gezegd nu bevond. Lodewijk XV was van mening dat, nu zijn legers waren verjaagd uit het Heilige Roomse Rijk, de oorlog het beste voortgezet kon worden door de Zuidelijke Nederlanden aan te vallen. Hij wilde in navolging van Lodewijk XIV, door zelf leiding te geven aan de Franse legers, eeuwige roem behalen en voor eens en voor altijd de Franse leidende positie in Europa veiligstellen. De kans op dit alles leek Lodewijk het grootst in de Nederlanden, gezien de verdeeldheid die werd waargenomen onder de geallieerden.¹³¹

Binnen het geallieerde kamp bestond, zoals eigenlijk gedurende de hele oorlog het geval was, onenigheid over de te volgen strategie voor het oorlogsseizoen 1744. De Engelsen wensten Frankrijk vanuit de Oostenrijkse Nederlanden aan te vallen en daarmee Hannover volledig vrij van oorlog te houden. De Oostenrijkers wilden Frankrijk aan de oostgrens binnenvallen, terwijl in de Republiek zoals gebruikelijk eensgezindheid ontbrak over het te voeren beleid. De neutralisten meenden namelijk dat de Republiek aan zijn plichten had voldaan door het sturen van subsidies en troepen om Maria Theresia uit de brand te helpen en de Pragmatieke Sanctie te verdedigen. Oostenrijk was nu niet meer in gevaar en ging zelfs, mede door de Britse steun (dat de oorlog zag als een strijd om de Europese hegemonie) een offensieve oorlog voeren tegen Frankrijk. De belangen van de Republiek waren behartigd en op een veroveringstocht door Noord-Frankrijk zat niemand te wachten. Dit zou, net als tijdens de Spaanse Successieoorlog, een kostbare en trage aangelegenheid worden waarbij het gros

---

¹²⁹ Anderson, *The War of (...) 1740-1748*, 114.

¹³⁰ Zwitter, *Het Staatse Leger IX*, 145-146, 148.

¹³¹ Thomson, 'The War of the Austrian Succession', 431.

van de strijd zou bestaan uit kostbare belegeringen. In de coalitie was deze taak weggelegd voor de Republiek, terwijl het hiervoor niet de financiële middelen had en geen voordeel kon behalen met het in bezit krijgen van nieuwe vestingen langs de Frans-Belgische grens. Oostenrijk wilde juist graag een oorlog in Noord-Frankrijk. De Fransen zouden hier namelijk veel troepen naartoe moeten sturen, waardoor Oostenrijk virtueel de handen vrij kreeg om gebieden in Italië te veroveren.¹³²

Na het uitwisselen van oorlogsverklaringen tussen Frankrijk aan de ene kant en Engeland en Oostenrijk aan de andere kant, werd van de Republiek, naar aanleiding van het Staats-Engelse Verdrag uit 1678, ook verwacht aan Frankrijk de oorlog te verklaren. De regenten in de Republiek vonden echter dat Engeland dan minder aan de eigen belangen moest denken en meer moest doen om gemeenschappelijke belangen te behartigen. Uit angst voor onder andere de terugkeer van de Britse *Pretender* hadden de Engelsen bijvoorbeeld in plaats van 21.000 troepen slechts 14.000 man in de Oostenrijkse Nederlanden. Uit angst voor een aanval op zijn keurvorstendom had George II daarnaast nog eens 12.000 Hannoveranen en Hessen thuisgelaten. Ook weigerde de Engelse bevelhebber Wade, uit naam van de koning, om zijn troepen samen te trekken om een eventuele aanval op Mauberge uit te kunnen voeren. De troepen moesten namelijk dicht bij Oostende blijven om eventueel snel naar Engeland teruggestuurd te kunnen worden voor het geval dat daar een opstand zou uitbreken om de *Pretender* op de troon te krijgen. Door dit gevaar had de Republiek overeenkomstig het verdrag van 1678 al zesduizend man naar Groot-Brittannië gestuurd. Dit alles ging dus ten koste van de troepensterkte in de Oostenrijkse Nederlanden, waardoor een oorlog daar wel het laatste was waar men in de Republiek op zat te wachten.¹³³ Toch kwam die oorlog er en de Fransen konden, mede door de onenigheid onder de geallieerde bevelhebbers, op de dag dat zij hun aanval begonnen, op 17 mei 1744, de steden Kortrijk en Waasten vrijwel zonder enig verzet veroveren. Na een aantal zeer korte belegeringen kon de ene na de andere Barrièrestad door de Fransen worden ingenomen. De Nederlandse troepen die gelegerd waren in deze steden kregen

---

¹³² Van Nimwegen, *De Republiek als Grote Mogendheid*, 176-180.

¹³³ Zwitter, *Het Staatse Leger IX*, 149-150; Van Nimwegen, *De Republiek als Grote Mogendheid*, 187-189.

vrije aftocht naar onder andere Sluis en Breda omdat Frankrijk en de Republiek nog steeds niet officieel met elkaar in oorlog waren. De Barrièrestedes werden slechts aangevallen omdat zij behoorden tot de domeinen van Maria Theresia, met wie Frankrijk dus wel in oorlog was. De slechte verstandhouding tussen de geallieerde bevelhebbers had een verlammeende werking op de verdediging in de Oostenrijkse Nederlanden. Naarmate de oorlog vorderde en deze voor de geallieerden steeds slechter verliep, werden de verhoudingen er niet beter op. De meningsverschillen resulteerden in een afwachtende positie van de troepen, terwijl gezien de slechte staat van de verdedigingswerken (ondanks het redelijk trage karakter van de oorlogsvoering in deze periode), snelheid geboden was om de vlugge Franse opmars staande te kunnen houden. Half juli trok echter een Oostenrijks leger van ongeveer 60.000 man de Elzas binnen, waardoor de Fransen hun leger in de Nederlanden moesten opsplitsen om de eigen oostgrens tegen dit leger te beschermen. Hierdoor bestond de mogelijkheid voor de geallieerden om een tegenoffensief in België en Noord-Frankrijk te organiseren. Het plan was om Mauberge, dan wel Rijsel te belegeren, maar doordat er van tevoren geen afspraken gemaakt konden worden over de verdeling van de taken en de kosten liep deze onderneming uit op een fiasco. Een van de problemen was dat de Engelsen eisten dat de Republiek de volledige kosten van de belegering op zich zou nemen en daarnaast voor al het materieel zou moeten zorgen. De Republiek was nog steeds niet in oorlog met Frankrijk en wenste dus een defensieve houding aan te nemen en weigerde dus offensief op te treden op Frans grondgebied. De geallieerden hadden hiermee de mogelijkheid om het initiatief in de oorlog terug te krijgen aan zich voorbij laten gaan.¹³⁴ Pruisen viel namelijk half augustus opnieuw Bohemen binnen, wat tot gevolg had dat het Oostenrijkse leger uit de Elzas terug werd gestuurd om te voorkomen dat Praag opnieuw zou worden verloren, wat overigens niet lukte. De Fransen konden zich dus weer volledig concentreren op de oorlog in de Oostenrijkse Nederlanden omdat zij de achtervolging op de Oostenrijkers bij Freiburg staakten. De nieuwe oorlog met Pruisen (de Tweede Silezische Oorlog) hield het grootste deel van de Oostenrijkse troepen bezig in Bohemen, Silezië en Saksen in de jaren 1744-1745.

---

¹³⁴ Van Nimwegen, *De Republiek als Grote Mogendheid*, 193, 199-204.

Dit gaf de Fransen, die niet zoals was afgesproken militaire hulp verleenden aan Pruisen, virtueel de vrije hand in de Zuidelijke Nederlanden.¹³⁵

Aan het begin van het campagne seizoen 1745 stonden ongeveer 95.000 Fransen tegenover 43.000 geallieerde troepen, waardoor de Fransen vrijelijk konden kiezen welke stad ze wensten aan te vallen. In april viel de keuze op Doornik en na een afleidingsmanoeuvre werd op 30 april de stad belegerd. Doornik werd ondanks de belangrijke strategische positie, slechts verdedigd door een Nederlands garnizoen van ongeveer zeventuizend man, die de vervallen vestingwerken moesten beschermen met verouderde wapens.¹³⁶ Wanneer Doornik in Franse handen zou vallen zou heel Vlaanderen voor hen open liggen om te veroveren, waardoor er dus alles aan gedaan moest worden om de stad te ontzetten. De geallieerden besloten daarom met het veldleger op te rukken richting de stad, om vervolgens de slag aan te gaan met de Fransen. De Franse opperbevelhebber Maurits van Saksen had hier rekening mee gehouden en was bereid om slag te leveren. Voor die tijd was zo'n veldslag heel uitzonderlijk. Een oorlog bestond vooral uit belegeringen en het manoeuvreren van legers die elkaar meestal ontweken, maar in dit geval was het voordeliger om de dure legers met elkaar te laten vechten. De confrontatie zou plaatsvinden ten zuidoosten van Doornik, bij het plaatsje Fontenoy, waar het Franse veldleger stellingen had ingenomen. Over de precieze aantallen troepen die tegenover elkaar stonden zijn de meningen verdeeld, maar er mag vanuit worden gegaan dat beide legers rond de 45.000-50.000 man telden, waarbij de Fransen een overwicht hadden van enkele duizenden troepen.¹³⁷ Op 11 mei zetten de geallieerden de aanval in. Door hevig artillerievuur, wat tot zware verliezen leidde, kon, ondanks dat de Franse stellingen diep waren binnengedrongen, geen overwinning worden geboekt. In plaats van terug te trekken naar een kampement in de omgeving, besloten de geallieerden om helemaal naar Ath te gaan, waardoor het niet meer mogelijk was om snel tot een tweede confrontatie te komen.¹³⁸

---

¹³⁵ Thomson, 'The War of the Austrian Succession', 431-432.

¹³⁶ Browning, *The War of the Austrian Succession* 206-213.

¹³⁷ Zwitter, *Het Staatse Leger IX*, 202.

¹³⁸ Van Nimwegen, *De Republiek als Grote Mogendheid*, 220-224.

Nadat de slag bij Fontenoy dus door de Fransen was gewonnen lagen de Zuidelijke Nederlanden open om veroverd te worden. In de zomer van 1745 veroverden de Fransen in rap tempo Doornik, Gent, Oudenaarde, Brugge, Dendermonde, Nieuwpoort en Oostende, waardoor Zeeuws-Vlaanderen gevaar ging lopen. De Fransen meenden echter dat een aanval op de Republiek zelf niet aan de orde zou zijn omdat dit de sterke vredespartij binnen de Republiek buitenspel zou zetten. Frankrijk wilde nog steeds niet in oorlog komen met de Republiek en zag dus voorlopig af van het doorstoten naar Zeeland.¹³⁹

Dat de Fransen zo gemakkelijk de Oostenrijkse Nederlanden konden veroveren had onder andere te maken met het feit dat zij een geïntegreerd commando over alle troepen hadden, terwijl de Zeemogendheden en Oostenrijk ieder eigen commandanten hadden, waardoor een overkoepelende strategie ontbrak. In 1746 kon Frankrijk op deze manier de zegetocht voortzetten, waarbij het onder andere Namen, Bergen en Brussel veroverde. Het Franse leger kon daarnaast veel meer troepen op de been brengen. Tijdens de slag bij Rocourt stonden 120.000 Fransen tegenover 80.000 Nederlanders, Engelsen en Oostenrijkers. Deze aantallen laten zien hoezeer de oorlogsinspanning aan het escaleren was. Pas ten tijde van Napoleon zouden opnieuw zulke grote aantallen het tegen elkaar opnemen in een veldslag. Het kleinere aantal geallieerde troepen had te maken met het feit dat in Engeland de Jacobitische rebellie was uitgebroken, wat ervoor zorgde dat de Engelsen een deel van de troepen uit de Oostenrijkse Nederlanden terugtrokken en de Republiek een hulpkorps van zesduizend man naar de Britse eilanden stuurde, ondanks de zeer slechte situatie in België.¹⁴⁰

Halverwege de Oostenrijkse Successieoorlog leverde de Republiek het grootste aantal troepen in de strijd met Frankrijk in de Oostenrijkse Nederlanden. Oostenrijk leverde 24.000 man en Groot-Brittannië ongeveer 36.000, terwijl er in het gebied ruim 50.000 troepen in Nederlandse dienst opereerden. Ondanks dat een groot deel van deze troepen actief slag leverde tegen de Fransen, was de Republiek nog steeds niet officieel in oorlog met Frankrijk. Dit gaf volgens de

---

¹³⁹ Browning, *The War of the Austrian Succession*, 219.

¹⁴⁰ Anderson, *The War of (...) 1740-1748*, 157.

vredesgezinde Franse staatssecretaris van buitenlandse zaken markies d'Argenson in 1745 de perfecte mogelijkheid om de Zeemogendheden uit elkaar te drijven door te proberen met de Republiek een afzonderlijke vrede te sluiten. De Franse doelen in Italië waren namelijk inmiddels bereikt en bondgenoot Pruisen wist zich in de toekomst verzekerd van Silezië door de Conventie van Hannover. Er zou echter niet gevraagd moeten worden om vrede: dit moest de Staten Generaal zelf aanbieden en wanneer dit zou gebeuren dan zou Frankrijk het accepteren. Politiek gezien was de Republiek echter zeer afhankelijk van de Britten. Zij wensten niet in te gaan op de Franse voorwaarde dat Cape Breton werd teruggegeven, waardoor de Republiek zich genoodzaakt zag om de Franse toespelingen op een vredescongres te negeren. De Britten dwongen de Republiek dus eigenlijk om verder oorlog te voeren, maar Nederland kon tegelijkertijd weinig (extra) hulp van hen verwachten. Ook de Oostenrijkers verzaakten in het leveren van troepen. Maria Theresia had nog geen 18.000 van de in het Barrièretraktaat afgesproken 75.000 troepen geleverd. Toch werd er in 1746 in Breda een congres geopend, maar door vele politieke geschillen, zowel tussen de verschillende landen als bij de deelnemers intern, liep dit congres op niets uit. De onderhandelaars van de Republiek hadden ingezien dat een afzonderlijke vrede met Frankrijk, dus zonder instemming van Groot-Brittannië, het einde van het Oude Stelsel zou betekenen en de Republiek volledig afhankelijk zou maken van Frankrijk. In Frankrijk werd met de beschuldigende vinger gewezen naar d'Argenson, die zonder succes had vastgehouden aan een eis van volledige neutraliteit van de Oostenrijkse Nederlanden, waardoor hij het veld moest ruimen. Het vertrek van d'Argenson betekende dat vanaf het voorjaar van 1747 de rem van de Franse oorlogsinspanning in de Nederlanden af was. De Fransen breidden de beperkte oorlogvoering uit tot over de grenzen van de Republiek. Deze escalatie van de oorlogvoering gebruikten zij overigens als een dreigmiddel om de Republiek toch nog tot een overeenkomst te bewegen.¹⁴¹

Militair gezien had de Barrière tot die tijd gedaan waar het voor bedoeld was geweest, namelijk het ophouden van de Franse invasie richting het zuiden van de Republiek. Het had de Fransen ruim twee jaar gekost om aan de grenzen van de

---

¹⁴¹ Van Nimwegen, *De Republiek als Grote Mogendheid*, 209, 224-227, 236, 240, 289; Zwitser, *Het Staatse Leger IX*, 318-319.

Republiek te komen en in die tijd had er naar een oplossing gezocht kunnen worden. De Republiek was echter veel te veel gebonden aan Groot-Brittannië, waardoor zij niet durfde zelf met Frankrijk tot een overeenkomst te komen. Hierdoor was de bufferperiode waar de Barrière voor had gezorgd zonder resultaat voorbij gegaan. De Barrière was verloren en de Republiek had nu weinig meer in te brengen in de geallieerde oorlogsinspanning dan manschappen en geld, waarover hieronder meer. Na het beleg van Namen en de slag bij Rocourt van 11 oktober 1746 was elke vesting in de Oostenrijkse Nederlanden veroverd en had het geallieerde leger zich teruggetrokken op Staats grondgebied. Met het vervangen van d'Argenson door de meer oorlogsgezinde Puyseulx moest de Republiek vanaf eind 1746 rekening gaan houden met een Franse invasie, waarbij nog niemand was vergeten wat voor gevolgen dit in 1672 had gehad.

Voor de veldtocht van 1747 hadden de geallieerden afgesproken een leger van 140.000 man op de been te brengen, waarvoor de Republiek 40.000 troepen zou moeten leveren, net als de Britten. Oostenrijk zou met Britse subsidies voor de overige 60.000 man zorgen, maar door eerdere verliezen en moeilijkheden met de werving bleef het totale aantal troepen steken rond de 100.000, waarvan er slechts 80.000 ook echt inzetbaar waren. Met dit leger moesten de nederlagen van de afgelopen jaren teniet worden gedaan, waardoor de Fransen weer teruggedrongen konden worden. Op 17 april 1747 zetten de Fransen echter hun veroveringstocht voort door Staats-Vlaanderen binnen te trekken. In een brief aan de Staten Generaal verklaarden de Fransen nog steeds niet in oorlog te zijn met de Republiek. Desondanks was het in Frans belang om de troepen van de staten waar Frankrijk wel mee in oorlog was (Oostenrijk en Groot-Brittannië) en die gelegerd waren in de Republiek, op te zoeken. In werkelijkheid was de aanval op Staats-Vlaanderen een pressiemiddel om de Republiek los te weken van de bondgenoten door een afzonderlijke vrede te sluiten. Toen na een maand heel Staats-Vlaanderen was veroverd (dit ging redelijk gemakkelijk omdat van de benodigde 15.000 Staatse troepen, slechts 3800 aanwezig waren), inclusief de monding van de Schelde, bleek echter dat de Franse aanval averechts had gewerkt. In de paniek die volgde op de Franse inval was op 3 mei met de

benoeming van Willem IV tot stadhouder een einde gekomen aan het Tweede Stadhoudersloze Tijdperk. Willem IV wilde de oorlog juist krachtig voortzetten.¹⁴² Het geallieerde leger liet de Franse veroveringstocht gebeuren en maakte slechts plannen om eventueel Antwerpen of Brussel te heroveren. Pas toen de Franse hoofdmacht naar Maastricht trok werd er op 2 juli slag geleverd om deze vooruitgeschoven stad te verdedigen. De Fransen verloren in de slag bij Lafelt ongeveer 10.000 man, tegenover 5.800 geallieerden, maar van een bondgenootschappelijke overwinning kon geen sprake zijn. De slag eindigde onbeslist en beide partijen konden er geen directe voordelen uit halen. Indirect hadden de Fransen profijt van het feit dat het grootste deel van het geallieerde veldleger nu in de buurt van Maastricht was, waardoor de Fransen redelijk ongestoord naar Bergen op Zoom konden trekken om de stad te belegeren. De belegering van deze vestingstad, die werd gezien als een van de sterkste van Europa, begon op 12 juli. Onder de hoogbejaarde generaal Cronström hielden de verdedigers lang stand waardoor het de Fransen dan ook ruim twee maanden kostte om alleen al de bedekte weg te veroveren. Opperbevelhebber van het geallieerde leger Cumberland weigerde de stad te ontzetten uit angst om Maastricht prijs te moeten geven. Hierdoor en door een tekort aan troepen in de stad om uit te breken, zou Bergen op Zoom hoe dan ook vallen, tenzij de Fransen hun belegering zouden opgeven. De Franse bevelhebber Lowendahl stond in september dan ook voor de keuze: opgeven of bestorming. Hij koos voor het laatste en op 16 september 1747 werd Bergen op Zoom door de Fransen ingenomen.¹⁴³

Einde van de oorlog: de Vrede van Aken

Eind 1747, begin 1748 stortte het Nederlandse kaartenhuis in elkaar. Door het verlies van Bergen op Zoom hoefden de Fransen alleen nog Breda te veroveren voordat de rest van de Republiek (op 'Vesting Holland' na) open zou liggen voor verovering. De geallieerde commandanten maakten grootse plannen om met de veldtocht van 1748 voor de grote ommekeer te zorgen, maar de Republiek kon

---

¹⁴² Zwitter, *Het Staatse Leger IX*, 324-327, 344.

¹⁴³ Van Nimwegen, *De Republiek als Grote Mogendheid*, 304-306; Voor een uitgebreide beschrijving van het beleg van Bergen op Zoom, zie: *ibidem*, 306-333.

niet meer aan de verplichtingen voldoen. Het moest opdraaien voor de verblijfskosten van alle geallieerde troepen, het moest vrijwel geheel alleen de garnizoenen bemannen en daarnaast werd het geacht ook nog eens een aanzienlijk aandeel te leveren in een gezamenlijk veldleger waarin de bondgenoten niet of met tegenzin hun quotum haalden. Het bleek begin 1748 dat zonder een extra lening van ten minste tien miljoen gulden van de Engelsen het onmogelijk zou zijn voor de Republiek om de veldtocht van 1748 te bekostigen.¹⁴⁴ Ook waren de politici in de Republiek bang dat, gezien de resultaten in de afgelopen jaren, wanneer een tegenoffensief zou mislukken, het Staatse leger zo zwaar gehavend zou achterblijven dat het onmogelijk zou zijn bij eventuele nieuwe vredesonderhandelingen nog enige invloed uit te kunnen oefenen. Daarom deed Gilles (raadspensionaris sinds 1746) er alles aan om de Staatse troepen weg te houden van nieuwe oorlogshandelingen, waardoor de gehele geallieerde voorbereiding voor het seizoen 1748 in het honderd liep. Uit dit alles blijkt de penibele toestand waar de Republiek zich, ondanks de enorme militaire en vooral financiële inspanningen, in bevond in 1748. Het bezat niet langer het vermogen om voor langere tijd een oorlogsmachine op de been te houden, zoals tijdens de Spaanse Successieoorlog nog wel was gelukt. Toen kon een goed gecoördineerd geallieerd leger, na eerst terug te zijn gedrongen, een succesvol tegenoffensief beginnen dat na vele jaren eindigde met de troepen in Noord-Frankrijk en de Vrede van Utrecht. Een herhaling van dit scenario zou in 1748 onmogelijk blijken. Zowel de geallieerden onderling als de Republiek intern waren te verdeeld om effectief op te kunnen treden. Dit betekende dat, ondanks dat het Staatse leger niet was verslagen en nog steeds effectief een totaal van 90.000 man haalde¹⁴⁵, de Republiek op het vredescongres in Aken geen vuist kon maken. Wanneer een staat een effectieve buitenlandse politiek wil voeren zal het eerst het overgrote deel van de interne geschillen moeten oplossen, om vervolgens naar buiten toe duidelijke standpunten te kunnen verdedigen. Zo vlak na de 'Nederlandse Revolutie' van 1748 was dit voor de

---

¹⁴⁴ Van Nimwegen, *De Republiek als Grote Mogendheid*, 347.

¹⁴⁵ Ibidem, tabel p. 103.

Republiek niet mogelijk en de vijf Nederlandse diplomaten in Aken konden het dan ook zelden onderling eens worden.¹⁴⁶

Het voorlopige Vredesverdrag van Aken werd gesloten tussen Groot-Brittannië en Frankrijk op 30 april 1748. De onderhandelingen waren in een stroomversnelling geraakt toen op 16 april de Fransen Maastricht belegerden en de geallieerden geen kans zagen de stad te ontzetten. Ondanks de onderhandelingen ging de belegering door en de stad gaf zich op 4 mei over. De elfde mei ging de in Aken overeengekomen wapenstilstand in. Officieel was de Vrede van Aken een overeenkomst tussen Groot-Brittannië en Frankrijk, waarbij de andere aan de oorlog deelnemende staten zich konden aansluiten. Uiteindelijk was de invloed van de Staatse diplomaten op het tot stand komen van het verdrag zeer gering geweest omdat de Fransen niet met hen wilden onderhandelen vanwege het simpele feit dat de Republiek en Frankrijk nooit officieel met elkaar in oorlog waren geweest. In het verdrag werd de Republiek ook slechts weergegeven als bondgenoot of hulp (*'auxiliary'*) van de Britten,¹⁴⁷ wat overigens gezien het voorgaande niet als onterecht bestempeld hoeft te worden. De Republiek moest onderhandelen vanuit een positie van zwakte en mocht dan ook tevreden zijn met de teruggave van de op de Fransen verloren gebieden en steden. Artikel VI regelde ook dat de Republiek opnieuw de beschikking kreeg over de Barrièrestedes en -forten.¹⁴⁸ Het zou echter blijken dat deze van weinig nut meer waren omdat de Fransen het grootste deel van de vestingwerken tijdens hun bezetting hadden ontmanteld.

Gezien de staat van de strijdkrachten, de onderlinge verhoudingen met de bondgenoten en de onstuitbaarheid van de Franse veroveringstocht kon de Republiek van geluk spreken dat aan het begin van het campagne seizoen de vrede al werd gesloten. Het lag in de verwachting dat de Fransen anders konden

---

¹⁴⁶ Heinz Duchhardt, 'Die Niederlande und der Aachener Friede (1748)', in: Simon Groenveld, Maurits Ebben, Raymond Fagel (red.), *Tussen Münster & Aken. De Nederlandse Republiek als Grote Mogendheid* (Maastricht 2005) 67-73, 70-71.

¹⁴⁷ The Definitive Treaty of Peace and Friendship, between his Britannick Majesty, the most Christian King, and the States General of the United Provinces. Concluded at Aix la Chapelle the 18th Day of October N.S. 1748, in: Charles Jenkinson, *A Collection of all the Treaties of Peace, Alliance and Commerce between Great Britain and other Powers 1648-1783* vol. II (Londen 1785) 370-409, 371.

¹⁴⁸ *Ibidem*, 375-377.

doorstoten naar de 'Vesting Holland' en de Republiek in het voortbestaan werd bedreigd.

Analyse van de Republiek in de Oostenrijkse Successieoorlog

Het jaar in, jaar uit falen van de geallieerde oorlogsinspanning had meerdere oorzaken. Ten eerste bestond er over vrijwel alles onenigheid in het geallieerde kamp. Deze geschillen varieerden van de vraag wie waar de levering van foerage op zich moest nemen, tot de te volgen strategie om de Fransen terug te dringen. Elke lidstaat van de alliantie had eigen achterliggende politieke ideeën en plannen, wat een verlamme werking had op de oorlogsinspanning. In de Republiek werd gewerkt naar vermogen, maar vooral in Engeland meenden de beleidsbepalers dat dit niet genoeg was. Vanaf het uitbreken van de oorlog in Silezië in 1740 was het leger op papier in meerdere stappen uitgebreid van 45.000 man tot bijna 127.000 in 1747-1748.¹⁴⁹ Om deze troepen te kunnen betalen waren extra fondsen nodig om de enorm toegenomen Staat van Oorlog te kunnen dekken. De Staat van Oorlog van de provincie Holland alleen al steeg namelijk van zes miljoen gulden in 1740 (wat overigens het goedkoopste jaar was sinds 1727) tot ruim f25 miljoen in 1748. Om deze stijging op te kunnen vangen voerde de staat nieuwe extra-ordinaris belastingen in en verhoogde het de bestaande heffingen. Dit was echter niet genoeg omdat door onder andere een grote veepestepidemie en de oorlogshandelingen, de inkomsten uit gemene middelen terugliepen. Ook konden de extra-ordinaris heffingen nauwelijks worden verhoogd omdat deze in vreedstijd al werden geheven om de rente op de staatsschuld te kunnen betalen. Dit alles was slecht voor de kredietwaardigheid van Holland, waardoor de staat zich gedwongen zag om tegen ongunstiger voorwaarden geld te lenen. Toen dit tegen het einde van de oorlog ook niet meer toereikend was ging men over tot zeer ongunstige loterijleningen en het opleggen van de 'Liberale Gifte', waarbij alle roerende en onroerende zaken, afhankelijk van de waarde, met 1-2% belast werden. Op deze manier kon de totale staatsschuld in acht jaar opnieuw met bijna 75 miljoen gulden oplopen, waarbij de jaren 1747-1748 verantwoordelijk waren voor meer dan de helft

---

¹⁴⁹ Van Nimwegen, *De Republiek als Grote Mogendheid*, tabel p. 103.

hiervan.¹⁵⁰ Zolang de Nederlanders zich niet meer wensten in te spannen (wat dus eigenlijk niet kon omdat de Republiek al ver boven de maximale inspanning zat) wilde Londen niet extra bijspringen. Door de Britse binnenlandse problemen werden zelfs troepen aan het strijdtoneel in de Nederlanden onttrokken. Oostenrijk deed hetzelfde door zich eerst meer op de oorlog in Silezië en later op de strijd in Italië te focussen. Dit is ook het tweede punt van het mislukken van de geallieerde oorlogsinspanning: de geallieerden konden of wilden zich niet veroorloven om de benodigde extra middelen te leveren om de sterke Fransen voldoende weerstand te kunnen bieden. De Republiek was de grootste leverancier van troepen en de Engelsen waren, vooral na het verlies van havenstad Oostende, volledig afhankelijk van de Nederlanders om troepen in West-Europa aan land te kunnen brengen. Ook waren de geallieerden afhankelijk van de Nederlandse expertise en het Nederlandse materieel om belegeringen uit te kunnen voeren. Dit was van cruciaal belang in de oorlogvoering in de Zuidelijke Nederlanden in de achttiende eeuw, wat wordt bevestigd door de systematische werkwijze van Maurits van Saksen die voor de Fransen één voor één de Belgische steden veroverde, voordat hij doortrok naar de Republiek. De Republiek kon echter de verantwoordelijkheid niet dragen en had meer hulp nodig, die er dus niet kwam.

Als we tot slot teruggrijpen naar de drie factoren die bepalen of een staat gerekend kan worden tot grote mogendheid dan kunnen we met betrekking tot de Republiek tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog het volgende concluderen. In de jaren voorafgaand aan de oorlog had de Republiek zich verzekerd van extra verdediging in de diepte door middel van de Barrière in de Zuidelijke Nederlanden. Virtueel was het grondgebied van de Republiek hiermee dus groter geworden, waardoor het gemakkelijker was om de vijand langer op afstand te houden. Het bemannen en verdedigen van de Barrière (en daarmee van de hele Oostenrijkse Nederlanden) kostte echter enorm veel mankracht en geld, die niet meer kon worden aangewend om ofwel de staatsschuld af te lossen, dan wel om de internationale handelspositie te verstevigen of uit te breiden. Het uithoudingsvermogen van de staat kon daardoor niet verbeterd worden ten

---

¹⁵⁰ Dormans, *Het Tekort*, 94-98.

opzichte van het einde van de Spaanse Successieoorlog. Tegen de tijd dat de Fransen tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog aan de Nederlandse grenzen stonden, was de Republiek al uitgeput. Het was niet meer in staat om, zoals tijdens de Spaanse Successieoorlog, een succesvol tegenoffensief op te zetten. Door de enorme investeringen in het landleger in zowel 1701-1713 als in 1740-1748, stelde de marine weinig meer voor, wat zorgde voor minder internationale macht. Al deze zaken, die in het eerste hoofdstuk onder geografie geschaard zijn, geven, vooral ten opzichte van Groot-Brittannië en Frankrijk, een negatief beeld van de Nederlandse status. Dit wordt nog versterkt door de financiële en militaire toestand tijdens de oorlogsjaren. Zoals gezegd kon de Republiek nog wel een enorm leger op de been brengen, maar was het niet meer in staat om het leger jarenlang op de been te houden omdat niet langer blind vertrouwd kon worden op een gezonde financiële markt. Als slechts naar troepenaantallen gekeken zou worden om de Republiek tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog tot de grote mogendheden te rekenen, zou de Republiek zijn status hebben waargemaakt. Als er verder wordt gekeken dan naar deze façade, dan zien we een slecht onderhouden, op instorten staande constructie, die nodig toe is aan een opknapbeurt. De Republiek kon dus door een gebrek aan uithoudingsvermogen de internationale status niet waarmaken.

Conclusie

Was de Republiek dus nog een grote mogendheid tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog? Als puur gekeken wordt naar troepenaantallen was dit zeer zeker het geval. Tegen het einde van de oorlog had de Republiek ongeveer honderdduizend troepen in dienst. Hiermee nam Nederland de 4^e plaats in qua legersterkte in Europa, waardoor de andere grootmachten niet om de Republiek heen konden in hun overwegingen om oorlog te voeren.¹⁵¹

In het eerste hoofdstuk hebben we gezien dat de achterliggende financiën eigenlijk nog belangrijker zijn dan het op de been kunnen brengen van een groot aantal troepen. Zonder een degelijk achterliggend financieel systeem was het onmogelijk om langdurig troepen op de been te houden en daarmee de oorlog voort te kunnen zetten. De Republiek was, zoals Van Nimwegen ook betoogt, nog steeds in staat om grote sommen geld te lenen tegen een relatief voordelig rentepercentage, mede geholpen doordat de Republiek toegang had tot onder andere de grote binnenlandse en buitenlandse kapitaalmarkt. Een staat als Pruisen kon hier bijvoorbeeld niet op terugvallen. Pruisen was onderdeel van de coalitie die tegenover Engeland en de Republiek opereerde, waardoor deze geldmarkten voor Frederik II gesloten bleven en het dus voor hem veel moeilijker was om aan extra geld te komen dan voor de regering in de Republiek.¹⁵² Voor de Republiek en ook voor alle andere staten was extra geld van essentieel belang. De begroting van een staat bestond meestal voor 70-90% uit de kosten van de legers en andere militair-gerelateerde uitgaven. Guido de Bruin noemt daarom de oorlogen in de vroegmoderne tijd dan ook geen veldslagen maar 'geldslagen'.¹⁵³ Het ging er vooral om dat een oorlog voor langere tijd kon worden volgehouden. Zoals we in hoofdstuk 4 gezien hebben, was de Republiek hier niet langer toe in staat tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog. De hoge staatsschuld aan het begin van de oorlog zorgde ervoor dat het plafond snel werd bereikt.

---

¹⁵¹ Van Nimwegen, *De Republiek als Grote Mogendheid*, 9.

¹⁵² Thomson, 'The War of the Austrian Succession', 422.

¹⁵³ G. de Bruin, 'Het politiek bestel van de Republiek: een anomalie in het vroegmodern Europa?', *BMGN - Low Countries Historical Review* 114-1 (1999) 16-38, 20.

Tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog was dus gebleken dat de Republiek met eigen middelen alleen niet meer het eigen voortbestaan kon waarborgen en volledig afhankelijk was van de bondgenoten. Dit was tijdens de 'Veertigjarige Oorlog' tegen Frankrijk ook al enigszins het geval geweest, maar toen lagen de verhoudingen anders. Groot-Brittannië, Oostenrijk en de Republiek hadden in die tijd een meer gelijkwaardige relatie, waarbij de belangen van de drie staten met elkaar overeen kwamen. Vooral na de Spaanse Successieoorlog waren de verhoudingen scheef gegroeid in het nadeel van de Republiek. In de jaren tussen 1713 en 1740 werd het Staatse leger namelijk ingrijpend ingekrompen en verlaagde men het budget naar een bedrag dat vergelijkbaar was met de begrotingen van de periode voor 1688. Zoals we gezien hebben behoorde de Republiek in 1688 zeker tot de grote mogendheden, maar na 1713 waren deze uitgaven niet meer genoeg om voor deze titel in aanmerking te komen. De legers van de andere grootmachten waren aanzienlijk in omvang toegenomen, waardoor het aandeel van de Republiek in het geheel dus relatief kleiner was geworden.¹⁵⁴ Stilstand is dus achteruitgang. Militaire macht is een weergave van de status. In deze is militaire macht dan ook eerder een uitkomst van de som van de financiële mogelijkheden en ambities. Daardoor is het minder geschikt als exclusief middel om de internationale status te bepalen. Ook in de vroegmoderne tijd draaide vrijwel alles om geld. Kon een staat niet meer aan de financiële verplichtingen voldoen, dan betekende dit een minder groot leger. De ambitie en de (financiële) infrastructuur voor het zijn van een grote mogendheid waren in de Republiek tijdens de eerste helft van de achttiende eeuw nog aanwezig. Deze infrastructuur was echter versleten en kon niet meer voldoen aan de strengere eisen van de tijd, wat werd aangetoond in de stresstest die later bekend kwam te staan als de Oostenrijkse Successieoorlog.

Dat in de achttiende eeuw militaire macht niet allesbepalend was voor het al dan niet aangemerkt worden als grote mogendheid, komt naar voren als gekeken wordt naar Pruisen. In deze staat werden onder Frederik Willem I (de 'soldatenkoning') grote hervormingen doorgevoerd, waardoor de hele staat was ingericht om een zo groot mogelijk leger op te leiden. Hierdoor had Frederik II bij de start van de Oostenrijkse Successieoorlog een staand leger tot zijn

---

¹⁵⁴ Israel, *The Dutch Republic*, 985-986.

beschikking van 80.000 man. Zijn grootste inkomstenbron was echter het ophalen van belastingen, waarmee zijn vader de schatkist had gespekt tot acht miljoen thaler. Qua inwonertal waren Pruisen en de Republiek vergelijkbaar. Bij de start van de Oostenrijkse Successieoorlog had Pruisen ongeveer 2.25 miljoen inwoners, tegen 1,9 miljoen Nederlanders. Pruisen werd echter gezien als een onderontwikkelde plattelandsstaat, terwijl de Republiek jarenlang het economische centrum van de wereld was.¹⁵⁵ Beide staten hadden moeilijk verdedigbare grenzen en voelden zich bedreigd door een sterke buurstaat. De oplossing van de Republiek was een statische verdediging met de Barrière, terwijl Pruisen koos voor een groot permanent leger. Hierdoor was Pruisen meer flexibel in het voeren van buitenlandse politiek, omdat het leger ook offensief ingezet kon worden. Toen Pruisen dit deed en met succes Silezië veroverde op grootmacht Oostenrijk (en dit gebied later in de oorlog succesvol wist te behouden) veranderde de internationale status echter (nog) niet. De Republiek daarentegen kon samen met de bondgenoten niet voorkomen dat de Zuidelijke Nederlanden en delen van de Republiek zelf moesten worden prijsgegeven, terwijl het tot dat moment nog steeds beschouwd werd als grote mogendheid.

Jeremy Black stelt dat “war made the position of second-rank powers more crucial and, accordingly, it led to an increase in bids for their support”.¹⁵⁶ Deze stelling gold zeker voor de Republiek in de jaren 1740. Slechts in naam was het nog een grote mogendheid, maar gezien de ligging, de reputatie uit de voorbije eeuw en natuurlijk de verbondenheid in de allianties, werd de Republiek een zeer belangrijke bondgenoot voor Groot-Brittannië en Oostenrijk. Deze verbintenissen, voortkomend uit de allianties, waren net als de reputatie producten uit het verleden, waarmee de werkelijke machtspositie verbloemd kon worden. In de woorden van Heinz Duchhardt: “Die Niederlande 1748 sind ein Paradebeispiel von politischer Schwäche, die aber von der ehemaligen Reputation noch überlagert wird.”¹⁵⁷ In de Republiek zelf heerste ook nog het gevoel dat de staat behoorde tot de grote mogendheden van Europa. Dit werd versterkt door de houding van de (andere) grootmachten die de Republiek zoals

---

¹⁵⁵ Kennedy, *Great Powers*, 99; McKay & Scott, *Rise of the Great Powers*, 163.

¹⁵⁶ Black, *International Relations*, 161.

¹⁵⁷ Duchhardt, ‘Der Aachener Friede’, 72.

gezegd ook als zodanig behandelden en de Republiek veel meer invloed of macht toekenden dan dat Nederland op dat moment nog kon bewerkstelligen.

Doordat de krachtsverhoudingen tussen de drie bondgenootschappelijke staten in de Oostenrijkse Successieoorlog anders waren komen te liggen, waren de belangen ook niet meer in overeenstemming met elkaar. De Republiek had belang bij rust en vrede om zich volledig op de handel en commercie te kunnen concentreren, waardoor de economie zou kunnen groeien en de schuldenlast omlaag kon worden gebracht. In Oostenrijk daarentegen werd alles in het werk gesteld om de Pragmatieke Sanctie algemeen geaccepteerd te krijgen, terwijl Groot-Brittannië probeerde tegen te gaan dat Frankrijk (opnieuw) oppermachtig zou worden in Europa ten koste van de eigen invloeden op het continent. De Britten zagen de Oostenrijkse Successieoorlog dan ook als een vervolg op de Spaanse Successieoorlog, waarbij er vanuit de Zuidelijke Nederlanden een veroveringsoorlog in zuidelijke richting gevoerd moest worden. De Republiek had geen belang bij verdere veroveringen en wenste dan ook, nadat Maria Theresia's positie gered en verstevigd was, zich te beperken tot het verdedigen van de Barrière.¹⁵⁸ De tegenstrijdige belangen kwamen ook naar voren in het beleid waarin koning George II tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog zorgde dat zijn keurvorstendom geen enkel gevaar zou lopen, wat ten koste ging van de veiligheid van de Zuidelijke Nederlanden en daarmee van de Republiek. De uiteenlopende belangen van de bondgenoten zorgden voor onenigheid en besluiteloosheid tijdens de oorlog, wat ten koste ging van de prestaties op het slagveld. De politici in de Republiek waren niet bij machte om het verloop van de oorlog naar hun hand te zetten, mede door de binnenlandse verdeeldheid. Binnen Nederland bestond een omvangrijke groep die de Republiek neutraal wenste te houden en de eigen veiligheid liet prefereren boven de bondgenootschappelijke verplichtingen. De Republiek kon dus niet een consequent buitenlands beleid voeren en de politici waren het onderling niet eens over wat het meest in het belang van de staat was om te doen. Uiteindelijk kwam de Republiek de eerder gesloten afspraken met de bondgenoten na, waardoor het strijd moest leveren met Frankrijk, maar nooit officieel met de

---

¹⁵⁸ Van Nimwegen, *De Republiek als Grote Mogendheid*, 208-209.

Fransen in oorlog kwam. De Republiek was in de praktijk slechts 'het hulpje' van de Britten, wat wordt bevestigd met de tekst van de Vrede van Aken. Dit was eigenlijk een bevestiging van de praktijk uit de veertig jaar ervoor. De Republiek werd nu qua status gelijk gesteld aan staten zoals Modena en Genua, die in de oorlog in Italië de Spanjaarden van hulp hadden voorzien.¹⁵⁹ Tot de Oostenrijkse Successieoorlog kon de Republiek nog varen op de reputatie uit het verleden, maar de prestaties tijdens de oorlog deden de buitenwereld inzien dat de Republiek niet langer zo belangrijk was als dat tot dan toe nog werd aangenomen.

In dit stuk is geprobeerd om aan te tonen dat militaire macht op zichzelf niet de doorslaggevende factor kan zijn om een staat tot de grote mogendheden te rekenen. Door de Republiek in de Oostenrijkse Successieoorlog als voorbeeld te stellen kon deze visie bevestigd worden. Qua troepenaantallen hoorde de Republiek tijdens deze oorlog tot de grootsten van Europa, maar het wist op vrijwel geen enkel moment de kansen te keren in het eigen voordeel. Ook bleek dat het door financiële problemen onmogelijk was voor de Republiek om de troepen voor langere tijd op de been te houden. Daarom is het dus van belang om naar meerdere factoren te kijken om tot een oordeel te komen over de machtsverhoudingen in een statensysteem en daarmee te bepalen welke staten tot de grote mogendheden behoren. Militaire macht is er daar een van, maar zonder de andere factoren, te weten geografie (geopolitiek), financiën en het daaruit voortvloeiende uithoudingsvermogen, kan niet tot een sluitende conclusie gekomen worden.

---

¹⁵⁹ Treaty of (...) Aix la Chapelle, in Jenkinson, *Collection*, 371.

Literatuurlijst

Primaire Bronnen

Internationale Verdragen

Twaalfjarig Bestand, 1609:

Ioachim Trognesium, *Artijckelen van 't Bestandt* (Antwerpen 1609).

Verdrag van Alliantie, 1701:

'The second grand alliance, or treaty concluded between the Emperor, the King of Great Britain, and the States General, September 7, 1701', in: J. Almon, *A Collection of all the Treaties of Peace, Alliance and Commerce, between Great Britain and other powers* (Londen 1782) 40-45.

'Quadrupel Alliantie', 1718:

Treaty of alliance for settling the publick Peace, 22 juli/2 augustus 1718, in: Charles Jenkinson, *A Collection of all the Treaties of Peace, Alliance and Commerce between Great Britain and other Powers 1648-1783* vol. II (Londen 1785) 199-225.

Verdrag van Wenen, 1731:

Treaty of Peace and Alliance, between the Emperor Charles VI and George II King of Great Britain, in which the States of the United Provinces of the Netherlands are included, 16 maart 1731, in: Charles Jenkinson, *A Collection of all the Treaties of Peace, Alliance and Commerce between Great Britain and other Powers 1648-1783* vol. II (Londen 1785) 318-326.

Neutraliteitsverdrag 1733:

Convention, ou acte de neutralité, signé le 24. Novembre 1733. entre le Roi de France & leurs Hautes Puissances & ratifié le 23. de Decembre, in: Rousset, *Recueil historique d'actes, négociations, mémoires et traitéz. Depuis la Paix d'Utrecht jusqu'à présent*, IX (Den Haag 1735) 461-463.

Vrede van Aken, 1748:

The Definitive Treaty of Peace and Friendship, between his Britannick Majesty, the most Christian King, and the States General of the United Provinces.

Concluded at Aix la Chapelle the 18th Day of October N.S. 1748, in: Charles Jenkinson, *A Collection of all the Treaties of Peace, Alliance and Commerce between Great Britain and other Powers 1648-1783* vol. II (Londen 1785) 370-409.

Correspondentie

Rappard, W.A. (ed.), *Briefwisseling tussen Simon van Slingerlandt en Sicco van Goslinga, 1697-1731* (Den Haag 1978).

Veenendaal, A.J. (ed.), *De Briefwisseling van Anthonie Heinsius 1702-1720 XIX* (Den Haag 2001).

Overig

Giesen, Peter, 'Gevoel van urgentie ontbreekt bij Fransen', *De Volkskrant*, 30 april 2015, 12.

Secundaire Literatuur

Aalbers, J., *De Republiek en de vrede van Europa. De buitenlandse politiek van de Republiek der Verenigde Nederlanden na de vrede van Utrecht (1713), voornamelijk gedurende de jaren 1720-1733, I, Achtergronden en algemene aspecten* (Groningen 1980).

Anderson, M.S., *The War of the Austrian Succession 1740-1748* (Londen 1995).

Bentham van den Bergh, G. van, 'Balance of Power, History of', in: Smelser, Neil J. & Baltes, Paul B. (eds.), *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences* (Oxford 2001) 1036-1039.

Black, Jeremy, 'British Neutrality in the War of the Polish Succession, 1733-1735, *The International History Review* 8-3 (augustus 1986) 345-366.

Black, Jeremy, 'Essay and Reflection: On the 'Old System' and the 'Diplomatic Revolution' of the Eighteenth Century', *The International History Review* 12-2 (mei 1990) 301-323.

Black, Jeremy, *European International Relations 1648-1815* (Basingstoke 2002).

Brewer, John, *The Sinews of Power. War, Money and the English State, 1688-1783* (Cambridge 1988).

Browning, Reed, *The War of the Austrian Succession* (New York 1993).

Bruin, G. de, 'Het politiek bestel van de Republiek: een anomalie in het vroegmodern Europa?', *BMGN - Low Countries Historical Review* 114-1 (1999) 16-38.

Carter, Alice Claire, *Neutrality or Commitment: The Evolution of Dutch Foreign policy, 1667-1795* (Londen 1975).

Dormans, E.H.M., *Het tekort: Staatsschuld in de tijd der Republiek* (Amsterdam 1991).

Dorsman, Leen, *1600: Slag bij Nieuwpoort* (Hilversum 2000).

Duchhardt, Heinz, 'Die Niederlande und der Aachener Friede (1748)', in: Simon Groenveld, Maurits Ebben, Raymond Fagel (red.), *Tussen Münster & Aken. De Nederlandse Republiek als Grote Mogendheid* (Maastricht 2005) 67-73.

Dunthorne, H., *The maritime powers 1721-1740. A study of Anglo-Dutch relations in the age of Walpole* (New York 1986).

Groenveld, Simon, Ebben, Maurits en Fagel, Raymond (red.), *Tussen Munster & Aken: de Nederlandse Republiek als grote mogendheid (1648-1748)* (Maastricht 2005).

Israel, J.I., *The Dutch Republic. Its rise, greatness and fall 1477-1806* (Oxford 1995).

Keene, Edward, 'The Naming of Powers', *Cooperation and Conflict* 48-2 (juni 2013) 268-282.

Kennedy, Paul, *The Rise and Fall of the Great Powers. Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000* (New York 1987).

Kragting, E.G., *Van Barrièretraktaat tot Bufferstaat. Een vergelijking tussen het Barrièreverdrag van 1715 en het verdrag waarmee het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden werd opgericht op het Congres van Wenen in 1815* (Scriptie Geschiedenis, Utrecht 2014).

Levy, Jack S., *War in the Modern Great Power System, 1495-1975* (Lexington 1983).

McKay, Derek en Scott, H.M., *The Rise of the Great Powers 1648-1715* (Londen 1983).

Nimwegen, Olaf van, *De Republiek der Verenigde Nederlanden als Grote Mogendheid. Buitenlandse Politiek en Oorlogvoering in de Eerste Helft van de Achttiende Eeuw en in het Bijzonder tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog (1740-1748)*. (Amsterdam, 2002).

Nimwegen, Olaf van, *'Deser Landen Crijchsvolck'. Het Staatse Leger en de Militaire Revoluties 1588-1688* (Amsterdam 2006).

Nimwegen, Olaf van, 'The Dutch Barrier. Its Origins, Creation and Importance for the Dutch Republic as a Great Power, 1697-1718', in: Jan A.F. de Jongste en Augustus J. Veenendaal (red.), *Anthonie Heinsius and the Dutch Republic 1688-1720. Politics War and Finance* (Den Haag 2002) 147-175.

Onnekink, David en Bruin, Renger de, *De Vrede van Utrecht (1713)* (Hilversum 2013).

Pitt, H.G., 'The Pacification of Utrecht', in: J.S. Bromley (ed.), *The New Cambridge Modern History* 6 (Cambridge 1970) 446-479.

Prak, Maarten, *The Dutch Republic in the Seventeenth Century* (Cambridge 2005).

Thomson, Mark A., 'The War of the Austrian Succession', in: J.O. Lindsay (ed.), *The New Cambridge Modern History* 7 (Cambridge 1957) 416-439.

Zwitzer, H.L., J. Hoffenaar, J. en Spek, C.W. van der (red.), *Het Staatse Leger Deel IX. De Achttiende Eeuw 1713-1795* (Amsterdam 2012).